

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Rebecca Jönsson Marinkovic

Ung och oansvarig

En kritisk analys om ungdomsrabattens slopande fyller
tilltänkt funktion

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin: VT 2023

Innehållsförteckning

<u>SUMMARY</u>	<u>5</u>
<u>SAMMANFATTNING</u>	<u>7</u>
<u>FÖRORD</u>	<u>9</u>
<u>1. INLEDNING</u>	<u>11</u>
1.1 BAKGRUND	11
1.2 SYFTE.....	12
1.3 FORSKNINGSPRÅGA	13
1.4 TEORI OCH METOD.....	14
1.5 AVGRÄNSNINGAR.....	16
1.6 FORSKNINGSLÄGE.....	17
1.7 DISPOSITION	19
<u>2. UNGDOMSBROTTLIGHETENS OMFATTNING, UTVECKLING OCH KARAKTÄR</u>	<u>21</u>
2.1 UNGDOMSBROTTLIGHET I ALLMÄNHET	21
2.1.1 ALLVARLIG UNGDOMSBROTTLIGHET	22
2.1.2 UNGDOM SOM BEGREPP	23
2.2 UTVECKLINGEN AV UNGDOMSBROTTLIGHETEN	24
2.3 STATISTIK ÖVER UNGDOMSBROTTLIGHET	26
2.4 PÅVERKANDE FAKTORER.....	28
2.5 PSYKOLOGISKA OCH PSYKOSOCIALA FAKTORER.....	28
2.6 BIOLOGISKA FAKTORER	31
2.7 RÄTTSLIGA FAKTORER.....	32
2.8 ANALYS.....	33
<u>3. STRAFFETS FUNKTION I SVENSK RÄTTSORDNING</u>	<u>37</u>

3.1 BESTRAFFNINGSSIDELOGIER.....	37
3.1.1 ALLMÄNPREVENTION	38
3.1.2 INDIVIDUALPREVENTION	39
3.1.3 VEDERGÄLLNING	39
3.1.4 BEHANDLING	40
3.2 PRINCIPER SOM STYR BESTRAFFNING	41
3.2.1 PROPORTIONALITETSPRINCIPEN	41
3.2.1.1 RELATIV PROPORTIONALITET	42
3.2.1.2 ABSOLUT PROPORTIONALITET	43
3.2.2 RISK-, BEHOVS- OCH MOTTAGLIGHETSPRINCIPEN	44
3.3 TEORIER.....	45
3.3.1 INLÄRNINGSTEORI	45
3.3.2 TEORIN OM SOCIALA BAND	46
3.3.3 DEN SOCIALA UTVECKLINGSMODELLEN	47
3.4 STRAFFRÄTTSPOLITIK.....	48
3.4.1 FRÅN EXPERT TILL POLITIKER	50
3.4.2 FRÅN STRAFFBEGRÄNSNING TILL STRAFFUTVIDGNING	50
3.4.3 FRÅN RETROAKTIVT TILL PROAKTIVT ARBETE	51
3.5 ANALYS.....	51
<u>4. SÄRBEHANDLINGEN AV UNGA LAGÖVERTRÄDARE</u>	<u>54</u>
4.1 SKÄL TILL SÄRBEHANDLINGEN.....	54
4.2 15-17 ÅR.....	56
4.3 DE SÄRSKILDA UNGDOMSPÅFÖLJDerna	57
4.3.1 UNGDOMSVÅRD	58
4.3.2 SLUTEN UNGDOMSVÅRD	60
4.3.3 FÄNGELSE	61
4.3.4 PÅFÖLJDSBESTÄMNING	61
4.4 18-20 ÅR.....	62
4.4.1 GÄLLANDE RÄTT	63
4.4.1.1 MOTIV TILL LAGÄNDRINGEN	65
4.4.1.2 KRITIK TILL LAGÄNDRINGEN	67
4.5 ANALYS.....	70

5. SLUTSATS	73
6. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	74
6.1 PROPOSITIONER.....	74
6.2 UTREDNINGSBETÄNKANDEN	74
6.3 ÖVRIGT OFFENTLIGT TRYCK	74
6.4 MYNDIGHETSPUBLIKATIONER	76
6.5 LITTERATUR	78
6.6 ELEKTRONISKA KÄLLOR	82
6.7 RÄTTSFALLSFÖRTECKNING.....	83

SUMMARY

Juvenile delinquency is a long-standing and much debated topic. The sentence reduction for juvenile offenders, especially regarding the ages of 18-20, have long been criticized for being too tame and not taking the victim's need for redress into account to a sufficient extent and contravene the general sense of justice. The image portrayed by the mass media is that juvenile delinquency increases and grows increasingly serious, whereas network crime plays a major role in it. Juveniles are being viewed as both malleable and vulnerable individuals and simultaneously as empathetic individuals who knowingly violates the property and rights of their fellow human beings.

The 1st of January 2022 the sentence reduction for juvenile offenders between the ages of 18 and 20 in the event of serious crime was removed. Simultaneously, the possibility to sentence the same age group to life imprisonment was introduced. The amendment entailed that everyone over the age of 18 who commits serious offences are sentenced to both equal punishments and the same penalties. The amendment has long been relevant which begs the question; *why only now?* This essay will, among else, answer the question at issue based on a critical analysis of the introduction of the legislative amendment in question.

The Swedish penalty system is based on uniformity, proportionality, and sentence reductions for those who do not fully understand their own actions: among else juveniles and the mentally ill. When the sentence reduction for juvenile offenders was removed the justice system no longer appears uniform and large threshold effects among juvenile offenders were introduced. This raises the question of malleability, rehabilitation, and reintegration into society.

The penal system is above all influenced by that the punishment should be proportionate to the seriousness of the crime. In addition, there are elements of general and individual prevention, retribution, and the idea of treatment. It is considered human to err, especially for young individuals who are still developing into adult, responsible individuals. The group is more sensitive to sanctions, more susceptible to peer pressure and the risk of a criminal identity and later even career being started is considered greater. These assumptions are based on the psychological, psychosocial, and biological assumptions that there is a basic difference between young and adult individuals. There is both experimental and evidence-based support for this, which the previous arrangement was based on.

The increased focus on the crime-victim perspective, the deadly gun violence in criminal circles and a changed general sense of justice has, however, changed the perception, which has resulted in the legislative change in question.

Through analyzing the material, problem areas are identified whereas the special treatment, and later also the removal thereof, does not meet the punitive ideologies, principles and interests that exerts influence over the penal system. This is all from the principle of proportion, the equivalence principle, from general- and individual prevention to retribution and rehabilitation. Further will the threshold effects that have arisen be analyzed. The conclusion will be that the removal of the sentence reduction can be relevant, as seen from some perspectives, but that it will not have the desired effect and even risks acting counterproductively.

SAMMANFATTNING

Ungdomsbrottslighet är ett sedan länge aktuellt och omdiskuterat ämne. Straffreduktionen för unga lagöverträdare, speciellt i åldern 18–20 år, har längre kritiserats för att vara alltför tam och inte ta offrens behov av upprättelse i tillräckligt stor åtanke samt att strida mot det allmänna rättsmedvetandet. Den massmediala bilden är att ungdomsbrottsligheten ökar och blir allt grövre, där nätverkskriminaliteten spelar stor roll. Ungdomar ses som formbara och sårbara individer, samtidigt porträtteras de som empatilösa individer som medvetet kränker sina medmänniskors egendom och rättigheter.

Den 1 januari 2022 togs straffrabatten bort för unga lagöverträdare mellan 18 och 20 år vid allvarlig brottslighet. Samtidigt infördes möjligheten att döma lagöverträdare i samma ålder till livstids fängelse. Ändringen medförde att alla över 18 års ålder som begår allvarlig brottslighet döms till både lika stränga straff och samma påföljder. Diskussionen kring lagändringen har varit relevant under flera år vilket väcker frågan *varför det infördes först nu?* Uppsatsen kommer bland annat att besvara denna frågeställning utifrån en kritisk analys av införandet av lagändringen i fråga.

Påföljdssystemet baseras på enhetlighet, proportionalitet och straffreduktioner för de som inte fullt ut förstår sitt eget handlande; bland annat unga och psykiskt sjuka. När straffrabatten för unga lagöverträdare togs bort framstår rättssystemet inte längre som lika enhetligt och stora tröskeleffekter bland unga lagöverträdare infördes. Detta väcker frågan om formbarhet, rehabilitering och återanpassning i samhället.

Påföljdssystemet influeras framförallt av att straffet ska stå i proportion till brottets allvarhetsgrad. Utöver detta finns inslag av allmän- och individualprevention, vedergällning och behandlingstanken. Det anses vara mänskligt att fela, framförallt för unga som fortfarande utvecklas till vuxna, ansvarstagande individer. Gruppen anses mer sanktionskänslig, mer mottaglig för gruppsyck och risken att en kriminell identitet och sedermera karriär inleds anses vara större. Dessa antaganden bygger på de psykologiska och psykosociala samt biologiska antaganden att det finns en basal skillnad mellan unga och vuxna individer. Det finns även både erfarenhets- och evidensbaserat stöd för detta, vilken den förra ordningen byggde på.

Det ökade fokuset på brottsofferperspektivet, det dödliga skjutvapenvåldet i kriminella kretsar och ett förändrat allmänt rättsmedvetande har dock förändrat uppfattningen vilket har utmynnat i lagändringen i fråga.

Genom att analysera materialet identifieras problemområden där särbehandlingen, och sedermera även borttagningen därav, inte tillgodoser de bestraffningsideologier, principer och intressen som utövar inflytande på påföljdssystemet. Detta är allt från proportionalitetsprincipen till ekvivalensprincipen, från allmän- och individualprevention till vedergällning och rehabilitering. Vidare kommer de uppstådda tröskeeffekterna att analyseras. Slutsatsen blir att borttagandet av straffrabatten kan vara relevant ur visst perspektiv, men att det inte lär få önskad effekt och till och med riskerar agera kontraproduktivt.

FÖRORD

Tänk att det var 4,5 år sedan jag för första gången klev in i Pufendorfsalen. Det har varit 4,5 år av glädje och något otroligt mycket ny kunskap men också tentastress, lagböcker och nervositet inför framtiden. Och nu är dagen här, dagen jag har längtat och fruktat inför. Aldrig hade detta gått utan mina föräldrar, min lillasyster och det fantastiska nätverk av människor jag fått äran att ha runt omkring mig. Som stöttat, peppat, hjälpt till och berömt. Stort tack för att ni är ni, och att just jag får ha er i mitt liv! Ett extra stort tack till mina föräldrar som har funnits där i vått och torrt, utan undantag.

Under dessa totalt nio terminer vid den juridiska fakulteten har jag fått lära känna otaliga inspirerande människor, den ena mer intelligent än den andra. Jag har fått bredda min kunskap om så mycket mer än bara juridik och mina lärares engagemang för sina respektive rättsområden har mer än smittat av sig. Många rättsområden som jag inte ens visste fanns innan den där avgörande dagen då jag för första gången satt foten på Juridicum ligger mig nu varmt om hjärtat tack vare er.

Jag vill också rikta det största av tack till straffrättslaget och inte minst min handledare Karol Nowak. Karol som gjort det omöjligt stora överkomligt och som alltid närmar sig saker med en smula humor och på så sätt avdramatiserar även det mest dramatiska. Tack Karol, för alla goda råd under skrivandets gång, tack för all uppmuntran och tack för din ovärderliga feedback.

Efter dessa 4,5 åren är det äntligen dags för mig att ta klivet ut från studentlivet och in i arbetslivet. Det gör jag med blandade känslor; glädje över att jag klarat det, tacksamhet till alla människor jag träffat under resans gång, nervositet över vad som komma skall. Men jag är redo. Med allt stöd och all uppmuntran jag fått under dessa gångna år kunde jag inte vara mer redo. Denna gång tar jag för sista gången ett steg in på Juridicum som juriststudent, antagligen med lika mycket nervositet som första gången.

Tack till alla som på ett eller annat sätt bidragit till min uppsats, eller arbetet därtill!

Lund, 23 maj 2023

Rebecca Jönsson Marinkovic

Förkortningslista

BrB	Brottsbalken (1962:700)
LVU	Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52)
LSU	Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
HD	Högsta domstolen
SiS	Statens institutionsstyrelse
Prop	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar

1. INLEDNING

1.1 BAKGRUND

Ungdomsbrottsligheten är ett omtalat ämne sedan lång tid tillbaka. Det diskuteras fortfarande regelbundet inom rättsvetenskapen, den kriminalpolitiska debatten och samhället i stort. Det är ett ämne som berör många och väcker känslor hos de som involverar sig i debatten.¹ Det framstår nu, precis som tidigare, som en av de centrala politiska valfrågorna; ungdomar ses som en grupp sårbara individer som utgör vår framtid men samtidigt som en grupp individer som hänsynslöst kränker sina medmänniskors rättigheter.² När det då uppfattas som att brottsligheten inom gruppen ökar, påverkas uppfattningen om lösningen på problemet från rehabilitering till "hårdare straff".³

En individ som innan 15 års ålder begår en brottslig handling kan inte dömas till påföljd, däremot kan den som begår en sådan handling efter 15 årsdagen dömas till påföljd. Bakgrunden till denna distinktion är att ungas förmågor inte är lika utvecklade som vuxnas och att de inte uppnått den mognad som krävs för fullt ansvarstagande.⁴

Däremot kan individer mellan 15–20 år som begår brott, benämnt unga lagöverträdare, dömas till påföljd men de särbehandlas i påföljdssystemet. Särbehandlingen utgörs av påföljdsbestämningens två huvudelement; straffmätning och påföljdsval. Det förstnämnda eftersom de inte anses bära lika stor skuld för sitt handlande som vuxna och det andra för att minska de skadliga inverkningarna som hårda påföljder har på unga individer. Sammantaget medför detta strafflindringar för unga lagöverträdare, även benämnt straffreduktion eller straffrabatt.⁵

Detta system ändrades den 1 januari 2022 genom införande av proposition 2021/22:17. Med den ändrades förutsättningarna för straffreduktionen vilket medför att unga över 18 år som döms för allvarlig brottslighet, vilket definieras som brottslighet med ett minimistraffvärde på ett år, ska dömas till fängelse. Även livstidsstraff som tidigare var förbjudet för åldersgruppen 18–20 år möjliggjordes för dem. Den tidigare enhetliga särbehandlingen av unga lagöverträdare har därför brutits och de över 18 år som döms för allvarlig brottslighet behandlas

---

¹ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 27.

² Se Tham (2022) s. 124.

³ Ibid.

⁴ Se prop. 2021/22:17 s. 14.

⁵ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 30.

nu som en vuxen lagöverträdare. Omyndiga och myndiga lagöverträdare behandlas nu annorlunda men påföljdsbestämningen för omyndiga lagöverträdare förblir oförändrad.⁶ En sådan ordning kan tänkas problematisk och även om det i förarbetena till lagförändringen påstås att ändringen inte på något vis avser omyndiga lagöverträdare finns det en misstanke om att inverkan ändå kan komma att ske.⁷ På grund av lagändringen har Brottsförebyggande rådet (BRÅ) fått i uppdrag att följa hur praxis utvecklas.⁸ I och med detta uppkommer frågorna; hur har lagändringen genomförts? Är det en relevant lagändring att genomföra? Kommer lagändringen att lösa den påstådda problematiken?

1.2 SYFTE

Ungdomsbrottslighet i allmänhet och straffrabatt i synnerhet är nu mer än någonsin aktuella ämnen.⁹ Ämnena är omdiskuterade både i det politiska rummet, med utgångspunkt i diskussionen om *hårdare tag mot brottslighet* och hårdare straff, mer resurser till polis och rättsväsendet och den högaktuella debatten om gängbrottslighet och efterverkningarna samt inom rättsvetenskapen. Det är ett ämne med hög relevans på grund av lagändringen vilken tog bort straffrabatten för unga lagöverträdare mellan 18 och 20 år vid allvarigare brottslighet.¹⁰

Syftet med denna uppsats är att analysera särbehandlingen och den nu borttagna straffrabatten för unga lagöverträdare mellan 18 och 20 år vid allvarlig brottslighet. Syftet är företrädesvis att analysera *om* och *hur* särbehandlingen, samt borttagandet därav, korresponderar med resterande rättssystem. Vidare syftar uppsatsen till att analysera varför straffrabatten togs bort och huruvida argumenten är beständiga.

Uppsatsens kommer att kritiskt granska borttagandet av straffrabatten för unga lagöverträdare mellan 18 och 20 år vid allvarlig brottslighet; syftet med lagändringen, hur lagändringen har genomförts och om det är en relevant lagändring att genomföra. För detta förs en argumentation för och emot särbehandlingen och överensstämmandet med det övriga rättssystemet, varför och hur införandet har skett.

Analysen härleds från ungdomsbrottslighetens ständigt ändrade karaktär och i den rättsliga regleringen av särbehandlingen och skälen därtill. Av intresse är de fundamentala ideologierna

---

⁶ Jfr. med prop. 2021/22:17 s. 1.

⁷ Se prop. 2021/22:17 s. 38.

⁸ Se prop. 2021/22:17 s. 59.

⁹ I skrivande stund, VT23.

¹⁰ Jfr. med prop. 2021/22:17 s. 1.

bakom bestraffning som präglar påföljdsbestämningen och utformningen därav, särskilt relaterat till ungdomsbrottslighet och unga lagöverträdare i ålderskategorierna 15–17 och 18–20 år.

Uppsatsen kommer att fokusera på den rättsliga regleringen och skälen till särbehandlingen av unga lagöverträdare samt ungdomsbrottslighetens nutida karaktär. Det slutliga målet är att bedöma det svenska påföljdssystemet, särskilt gällande unga lagöverträdare, i förhållande till bestraffningsideologier och intressen som ligger bakom utformningen, vilket i uppsatsen kallas straffets funktion. En nödvändig förutsättning för att kunna bedöma detta är en korrekt beskrivning av brottslighetens omfattning, utveckling och karaktär.

1.3 FORSKNINGSFRÅGA

Uppsatsen är en kritisk granskning av borttagandet av straffrabatten. Analysen inkluderar motiv och kritik till lagändringen, samt överensstämmandet med det övriga rättssystemet. Forskningsfrågan är *Hur spelar de rättsliga principerna in i de argument som framförts till motivering och kritik för borttagandet av straffrabatten och hur korresponderar detta med det övriga rättssystemet?*

Frågeställningen tar sin utgångspunkt i den politiska debatt där *hårdare tag* mot brottslighet efterfrågas och borttagandet av straffrabatten varit en omdiskuterad fråga i närmare ett decennium. Detta med grund i regeringens förslag som sedermera även trätt i kraft, oaktat ungdomsreduktionsutredningens slutsats att det saknas tillräckligt empiriskt och erfarenhetsbaserat stöd för en sådan ändring ska genomföras.¹¹

Detta kommer besvaras med utgångspunkt i ungdomsbrottslighet som sådan, straffets och särbehandlings funktion, borttagandet av straffrabatten samt argumentationen bakom. Diskussionen tar sin utgångspunkt i den rättsliga regleringen och ungdomsbrottslighetens utveckling, likaså bestraffningsideologier och bestraffningens funktion i svensk påföljdsbestämning.

Som ett led i besvarandet av den presenterade forskningsfrågan behöver följande tre delfrågeställningar besvaras:

- Hur ser dagens ungdomsbrottslighet ut i omfattning, utveckling och karaktär och vilka faktorer spelar in på företeelsen?

---

¹¹ Regeringens förslag vilket vann konsensus mellan M, S och SD.

- Vilken funktion har straffet och vilka bakomliggande ideologier och principer styr bestraffning i påföljdsbestämningen?
- Hur ser särbehandlingen av unga lagöverträdare ut samt borttagandet av straffrabatten i förhållande till funktion, motivering och rättslig reglering?

För att utveckla en kriminalpolitik som bygger på kunskap och rimlighet är det en grundläggande förutsättning att beskrivningen av brottsligheten är korrekt och ingående. Detta innebär att det måste finnas en tillförlitlig och detaljerad förståelse för brottslighetens omfattning, utveckling och karaktär. Endast genom en sådan förståelse kan ett välgrundat beslut om vilka åtgärder som ska vidtas för att förebygga samt bekämpa brottslighet på ett effektivt sätt tas. En sådan beskrivning kan ytterligare bidra till att minimera risken för missriktade eller stigmatiserande åtgärder som riskerar påverka olika grupper av människor på ett upplevt orättvist sätt.

1.4 TEORI OCH METOD

Metoden är huvudsakligen den väg som tas för att finna ett slutgiltigt svar på en eller flera på förhand ställda forskningsfrågor, vilken bestäms genom val av relevant material och hur materialet nyttjas.¹²

Uppsatsen kommer att i huvudsak utgå från den vedertagna rättsdogmatiska metoden med vissa komparativa inslag, framförallt åldersrelaterad. Den rättsdogmatiska metodens främsta uppgift är att tolka och systematisera *lex lata*. Metodens yttersta syfte är i likhet med den praktiska juridiken att tolka *lex lata* och *de lege lata* på ett sammanhängande och etiskt godtagbart vis, förutsatt att metoden används på tilltänkt vis.¹³ Metodens tillvägagångssätt är att beskriva, systematisera och tolka innehållet i gällande rätt.¹⁴ Traditionellt beskrivs den som en metod vars uppgift är att beskriva gällande rätt med ledning av de allmänt vedertagna rättskällorna, vilken ska innehålla tolkning och fastställning av *lex lata* samt att systematisera *lex lata* i bland annat regler, principer, läror och samband.¹⁵

En viss del av problematiken kring den rättsdogmatiska metoden går att härleda tillbaka till själva begreppet dogmatik. Enkelt sett kan dogmatik beskrivas som vilken typ av studie som helst utförd inom en viss, på förhand bestämd, ram. Ramen utgörs inom juridiken av

---

¹² Se Sandgren (2021) s. 44.

¹³ Se Peczenik (1995) s. 33–34.

¹⁴ Se Olsen (2004) s. 111–114.

¹⁵ Se Sandgren (2021) s. 49.

rättskällevärdet som dikterar hur rättskällorna *får* och *ska* användas. Detta utmynnar i slutändan i ett staterande om vad *lex lata* faktiskt är.¹⁶ Med hjälp av rättskällorna används den rättsdogmatiska metoden för att försöka svara på frågor relaterade till de lege lata (i kontrast till de lege ferenda).¹⁷

På grund av *forskningsfrågans politiska karaktär* kommer uppsatsen kompletteras med en rättspolitisk metod, framförallt i de analytiska delarna. Detta kommer att utmynna i en rättspolitisk argumentation.¹⁸ I metoden tillåts lagstiftningens syften, mest basala drag och konsekvenser att sättas i fokus och vidare argumenteras.¹⁹ Forskningsfrågan rör ett politiskt val att ändra rådande lagstiftning, vilket gör att det är av värde att diskutera det bakomliggande politiska valet och rådande ideologier. För att kunna utmynna i en rättspolitisk metod är det av yttersta vikt att gällande rätt först stadgas, vilken den rättsdogmatiska metoden kommer att tillgodose. För att uppnå detta kommer *rättskällehierarkin* att studeras utifrån de accepterade rättskällorna; lagstiftning, praxis, förarbeten och doktrin. Se ovan för vidare diskussion om den rättsdogmatiska metoden.

Varför unga särbehandlas i vår rättsordning är en av de basala frågor som måste besvaras innan vidare frågor utreds. Den huvudsakliga anledningen går att utläsa i förarbetena och består av; Att ungdomar inte ska behandlas som vuxna då de typiskt sett inte har nått samma nivå av mognad och därav även ansvarsförmåga. De anses mer sanktionskänsliga än vuxna och stränga sanktioner anses leda till motsatt effekt än den önskade.²⁰

Här ger förarbetena ett tydligt svar på varför särbehandlingen existerar, men för att kunna ge ett komplext svar på uppsatsens komplexa forskningsfråga krävs att skälen undersöks vidare och grundläggande och utvecklas med utgångspunkt i den rättsdogmatiska metoden. Utifrån detta används doktrin framförallt inom sociologi, psykologi och kriminologi. Eftersom speciellt kriminologi är ett snävt ämne med få experter i Sverige kommer majoriteten av källor att kompletteras av andra discipliner. Barnkonventionen kommer inte att studeras närmare; den är framförallt skriven utifrån omyndigas rättigheter vilket inte är av relevans här. Vidare kommer den empiriska metoden att komplettera vissa delar, i form av statistik och i mindre

---

¹⁶ Se Sandgren (2005) s. 649.

¹⁷ Jfr. med Jareborg och Zila (2022) s. 8.

¹⁸ Sandgren (2021) s. 52–53.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Se prop. 2021/22:17 s. 14–15 och s. 23.

utsträckning så kallade *skolundersökningar*.²¹ Inte heller könsskillnader i brottslighet eller etnicitet kommer att diskuteras i uppsatsen eftersom lagändringen inte tar hänsyn till endera.

Den statistik som framförallt kommer att användas här är BRÅ:s statistik och rapporter. Detta är en betydelsefull källa i förhållande till brottslighetens omfattning, utveckling och karaktär. Vad som är av vikt är att kriminalstatistik inte garanterar återspeglning av rådande förhållanden, då det inom brottslighet finns ett mörkertal vilket är ytterst svårt att återge i kriminalstatistik. Om brottet inte upptäcks, inte anmäls eller inte utreds hamnar det sällan i kriminalstatistiken. Därför är skolundersökningar ett viktigt komplement gällande ungdomsbrottslighet. Felkällor spås vara mer förekommande i dessa i form av både urvalsfel och svarsbortfall men även icke sanningsenliga svar. Då statistiken framförallt används för att visa på en utveckling och ge en uppfattning om brottslighetens karaktär är dessa felmarginaler av mindre betydelse för slutsatserna. I vissa fall har statistikens resultat omvandlats från procent till tal eller tvärtom, därför kan avrundningar förekomma.

Skolundersökningarna visar en annan version av ungdomsbrottslighetens utveckling än den officiella kriminalstatistiken. Sådana undersökningar görs för att komplettera den officiella kriminalstatistiken eftersom brottslighet kan begås utan att upptäckas, anmälas eller registreras. Kriminalstatistik från till exempel BRÅ ger därför en viktig men ej fullständig bild av ungdomsbrottsligheten.²²

1.5 AVGRÄNSNINGAR

Särbehandling av unga lagöverträdare är ett omfattande ämne, varför extensiva avgränsningar måste göras.

En grundläggande premiss för uppsatsen är den nyligen borttagna straffrabatten för unga, vilket trädde i kraft år 2022. Fokuset för lagändringen är minskad särbehandling vid allvarlig brottslighet och allvarlig brottslighet är brott med ett minimistraff på ett års fängelse. Huvudfokus kommer att ligga på denna.

Först och främst sker särbehandlingen som är av relevans för ämnet dels vid straffmätningen, dels vid påföljdsvalet. Detta är samma ämne som borttagandet av straffrabatten faller inom,

---

²¹En skolundersökning innebär att BRÅ skickar ut undersökningar om delaktighet och utsatthet för brott samt övriga riskfaktorer, till en grupp på förhand utvalda niondeklassare, jfr med BRÅ (2022a) s. 7.

²² Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 229.

varför den största avgränsningen har skett i förhållande till detta. Andra aspekter såsom processrättsliga sådana och påföljdsval faller därför utanför uppsatsens omfång.

Fokus kommer att läggas på lagöverträdare i åldern 18–20 år, där inslag av ålderskategorin 15–17 görs i komparativt syfte. Likaså kommer ungdomspåföljderna presenteras med en komparativ tanke där fokus läggs på skillnaderna mellan ungdomspåföljderna och fängelse. Inga vidare extensiva komparativa inslag kommer att genomföras då det saknar tillräcklig relevans för forskningsfrågan.

Vid genomgång av nuvarande reglering har en redogörelse med de relevanta påföljderna gjorts. De av central betydelse är ungdomspåföljder såsom ungdomsvård och sluten ungdomsvård, samt efter lagändringen även fängelse. Ungdomar kan även dömas till böter/ungdomsböter, skyddstillsyn/ungdomsövervakning villkorlig dom, men då de inte är av större betydelse för lagändringen och utslaget därav kommer de inte att presenteras här.

I ideologier, teorier och principer har avgränsningen gjorts gentemot det som är relevant för frågeställningen, i huvudsak prevention och vedergällning. Proportionalitetsprincipen är av yttersta vikt, varför avgränsning har skett här. De teorier som har störst betydelse för utveckling och som förklaring av brottsligt beteende har valts ut. En avgränsning har vidare skett i förhållande till de mest vedertagna och bevisade inom forskning. Urvalet består i huvudsak av ett antal teorier och principer som kan tänkas ha störst inflytande på särbehandlingen av unga lagöverträdare samt borttagandet av straffrabatten.

Vidare kommer kriminalpolitiska aspekter att presenteras, dessa har avgränsats till de som är av relevans för uppsatsen i förhållande till förarbetena och politiska aspekter bakom lagändringen. En ytterligare avgränsning har skett i förhållande till det som visar på en utveckling inom kriminalpolitik vilket är en beskrivelsegrund för nuvarande politiskt klimat. Visserligen finns det flertalet intressanta aspekter av kriminalpolitiken i förhållande till ämnesvalet, men på grund av relevans för utvecklingen av kriminalpolitiken i förhållande till ungdomsbrottslighet har en avgränsning gjorts här.

1.6 FORSKNINGSLÄGE

Ungdomsbrottslighet som sådant är ett utforskat ämne, likaså är straffreduktion och dess grunder. Den rättsvetenskapliga forskningen kring särbehandlingen av unga lagöverträdare har en beskrivande infallsvinkel fokuserad på rättslig utformning snarare än bakomliggande anledningar. Det framstår som att de rättsliga anledningarna till utformningen inte är utredda

och att de psykosociala och biologiska aspekterna inte är sammansatta med det rättsliga i vidare omfattning.

Som nämnts i avsnitt 1.4 konstateras i förarbetena att särbehandlingen är nödvändig eftersom ungdomar typiskt sett inte nått tillräcklig mognad och ansvarsförmåga och är särskilt känsliga för straffrättsliga sanktioner. Vad nödvändigheten mer i detalj består i saknas resonemang kring vilket denna uppsats förhoppningsvis kan bidra till att ändra.

Det är till stora delar ett outforskat rättsområde varför urvalet av material av viktigt. Urvalet har skett i förhållande till tillgång men framförallt i förhållande till relevans och auktoritet. De övriga disciplinerna är inte främmande för juridisk forskning men det bör intas en kritisk hållning till dessa. Materialen i fråga behandlar en bredare spännvidd av ämnen vilket resulterar i en mångsidig inblick i ämnet och ska förhindra ensidighet. Nedan framgår de mest centrala skrifterna för uppsatsen och varför dessa är av vikt.

I boken *Kriminalpolitik* redogör Henrik Tham för kriminalpolitiska förändringar sedan 1965. Under tidsperioden har brottsligheten utvecklats och det har funnits en ökning av vissa typer av brott, till exempel narkotikarelaterade brott och organiserad brottslighet. I takt med denna utveckling har kriminalpolitiken också förändrats, vilket denna uppsats forskningsfråga kräver utreds. Detta har resulterat i större fokus på *hårdare tag mot brottslighet*, vilket borttagandet av straffrabatten för unga lagöverträdare faller inom. Tham lägger vikt vid de känslomässiga argumenten inom politiken snarare än den rationella hållningen.

I *The limits of the criminal sanctions* argumenterar Herbert L. Packer för att vi behöver förstå motivet och processerna bakom den straffrättsliga sanktionen innan vi kan diskutera gränserna, vilket är ett avgörande fokus för uppsatsens forskningsfråga. Vidare behandlar boken frågor om bestraffningsideologi, straffrättsprocessens funktion och olika infallsvinklar på processens helhet, vilka är av vikt för att förstå de bakomliggande orsakerna till lagändringen.

I *Den svenska ungdomsbrottsligheten* redogörs för aktuella ämnen som skjutningar i gängmiljöer och påverkan på brottsligheten, ungdomsbrottslighet i ett livsförloppsperspektiv och social förändring och påverkan på ungdomsbrottslighet vilket är av yttersta relevans för frågeställningen.

I *Caught in the middle? Young offenders in the Swedish and German criminal justice systems* redogörs för biologiska, psykologiska och rättsliga faktorer som är av betydelse för den rättsliga behandlingen av ungdomar. Då uppsatsen avhandlar dessa faktorer är materialet av

stor vikt. Forskning kring nervsystemets utveckling under ungdomen belyses samt ungdomars sämre självkontroll. Vidare undersöks olika faktorer till varför ungdomar kan anses mindre klandervärda vilket är en av grunderna till lagens tidigare utformning.

De tre delfrågeställningarna har i stora delar redan sedan tidigare behandlats i svensk juridisk forskning. De har emellertid inte diskuterats och analyserats i *ett* sammanhang och huvudfrågeställningen har inte diskuterats i större utsträckning i forskningen. Kopplingen mellan huvudfrågeställningen och delfrågeställningen ger uppsatsen en för forskningen ny infallsvinkel. De bakomliggande skälen till särbehandlingen och den rättsliga regleringen därav, straffets funktion och ungdomsbrottsligheten som sådan knyts ihop under hela rättsväsendet, för att finna inkongruenser och motsättningar men också likheter.

1.7 DISPOSITION

Uppsatsen har delats in i tre olika huvudkapitel som vart och ett av dem avslutas med en delanalys i förhållande till kapitlet. Kapitlen är baserade på delfrågorna presenterade under 1.3 och är utformade för att avslutningsvis besvara forskningsfrågan i sin helhet. I uppsatsens slutliga del kommer en avslutande analys, delvis bestående av kortare sammanfattningar av uppsatsens delanalyser och slutsatser att presenteras.

Uppsatsens första kapitel besvarar hur dagens ungdomsbrottslighet i allmänhet ser ut. Frågeställningen berör de biologiska, psykologiska och rättsliga faktorerna som spelar in på fenomenet vilket följaktligen influerar straffrabatten som rättsligt fenomen. Kapitlet besvarar frågeställningen *hur ser dagens ungdomsbrottslighet ut i omfattning, utveckling och karaktär och vad vilka faktorer spelar in på företeelsen?*

Uppsatsens andra kapitel handlar om straffets funktion och fundamentala ideologier bakom påföljdsvalet. Detta inkluderar historiska och ideologiska motiv till bestraffning; Hur, var, när, vem och varför vi bestraffar. Kapitlet besvarar frågeställningen *vilken funktion har straffet och vilka bakomliggande ideologier styr bestraffning i svensk påföljdsbestämning?*

Uppsatsens tredje kapitel rör ungdomsreduktionen som sådan. Frågeställningen kapitlet besvarar berör den nuvarande straffrabatten för ungdomar mellan 15 och 18 år och de särskilda ungdomspåföljderna för denna kategori, hur påföljderna ser ut och varför de ser ut på så sätt. Kapitlet behandlar likaså borttagandet av straffrabatten i vissa fall för unga lagöverträdare, mellan 18 och 20 år, borttagandets premisser och utgångspunkter. Kapitlet besvarar

frågeställningen *hur ser särbehandlingen av unga lagöverträdare ut samt borttagandet av straffrabatten i förhållande till funktion, motivering och rättslig reglering?*

Uppsatsen utmynnar efter dessa tre kapitlen i en sammantagen kritisk granskning av lagändringen och kommer att besvaras i en diskussions- och analysform. Analyserna som presenterats i delkapitlens slut sammanställs och utmynnar i en analys förankrad i uppsatsens frågeställning.

Uppsatsens kapitel är påbyggande, det vill säga att de är skapade för att läsas efter varandra. Särbehandlingen av unga lagöverträdare behandlas sist i uppsatsen för att kunna jämföras med hur ungdomsbrottsligheten ser ut, straffets funktion och straffrättens fundamentala ideologier.

2. UNGDOMSBROTTLIGHETENS OMFATTNING, UTVECKLING OCH KARAKTÄR

Få samhällsproblem har under de senaste åren rönt så allmän uppmärksamhet som den ungdomliga brottsligheten²³, så skrev Dick Blomberg redan 1960 och citatet är fortfarande relevant idag. Ungdomsbrottslighet har i decennier varit omtalat och kontroversiellt och har diskuterats av allt från experter till politiker med olika perspektiv. När unga människor begår brott anses det viktigt med en snabb reaktion från samhället i form av en påföljd för att kopplingen mellan brott och påföljd ska bli tydlig.²⁴ Problembilden av ungdomsbrottsligheten har dock förändrats och karaktären fortsätter att utvecklas och ombildas.²⁵ Hur ser dagens ungdomsbrottslighet ut i omfattning, utveckling och karaktär och vilka faktorer spelar in på företeelsen?

2.1 UNGDOMSBROTTLIGHET I ALLMÄNHET

Ungdomsbrottsligheten framstår politiskt som ett av de mest centrala problemområdena inom samhällsdebatten.²⁶ De vanligaste brotten som unga lagförs för är främst ringa narkotikabrott och narkotikabrott, ringa stöld och stöld, misshandel, andra personbrott och skadegörelse. Dessa brott begås oftast av unga människor under en kortare period i livet för att därefter leva välanpassat liv utan brottslighet.²⁷

Unga brottslingar uppfattas som sårbara individer som genom sitt handlande visar att de befinner sig i en riskzon och brottsligheten anses ge uttryck för utanförskap. Samtidigt ses de som omoraliska och hänsynslösa individer som fullt medvetet kränker medmänniskors liv och egendom. Det är ett omvårdnadsperspektiv där de anses falla offer för missförhållanden i kontrast till strafftanken där de anses bära fullt ansvar för sitt handlande. Ur detta uppstår en debatt med antiteser såsom vård och straff, stödjande åtgärder och kontroll.²⁸

---

²³ Blomberg (1960) s. 9. Så skrev Dick Blomberg i sin bok *Den svenska ungdomsbrottsligheten* redan 1960, och än idag är citatet högst relevant. Självklart har ungdomsbrottslighetens karaktär förändrats sedan dess, men problembilden av ungdomsbrottslighet som omfattande och grovt problematisk kvarstår.

²⁴ Se Hradilova Selin och Nelander (2012) s. 15.

²⁵ Se Blomberg (1960) s. 9.

²⁶ Se Estrada och Flyghed (2017) s. 27.

²⁷ Se BRÅ (2021a) bilaga 2.

²⁸ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 22; Tham (2022) s. 7.

Statistiskt sett är ungdomar mellan 15 och 20 år den mest brottsaktiva samhällsgruppen sett till antal lagförda individer. Efter att individen uppnått 20 års ålder avtar brottsligheten stadigt vilket innebär att för det stora antalet ungdomar är brottslighet en övergående fas.²⁹ Sett till perspektiv är det av vikt att beakta att majoriteten av de misstänkta för brottsliga gärningar är vuxna över 20 år; 31 % av alla brottsmisstänkta är under 24 år och 16 % är under 16 år.³⁰ I allmänhet korrelerar brottets allvarsgrad med den misstänktes ålder, undantaget personrånen, där majoriteten av de brottsmisstänkta är under 20 år.³¹

Det är väl belagt att brottsaktiva ungdomar oftare kommer från resurssvaga hem.³² Detta kan röra sig om ekonomisk utsatthet, sociala problem och psykisk och fysisk ohälsa.³³ Det är vanligare att individer med låga skolbetyg och från hem med lägre ekonomisk standard lagförs för brottslighet. Bland pojkar med lägst betyg har 25 % lagförts för brott, samma siffra för pojkar med högre betyg är 2 %. De senaste decennierna har det skett en generell minskning, dock är minskningen större när man ser till pojkar med högst betyg. Låga skolbetyg och föräldrars ekonomiska standard kan knytas till andra faktorer, som även de har betydelse för brottsrisk.³⁴

2.1.1 ALLVARLIG UNGDOMSBROTTLIGHET

Sverige sticker ut i Europa som ett av de länder med flest skjutningar med unga män som både offer och gärningsmän.³⁵ Skjutningar som begrepp avser vanligtvis brottsliga våldshändelser med skjutvapen, där den juridiska definition kan falla under olika brottsbestämmelser; mord, mordförsök, misshandel, vapenbrott, allmänfarlig vårdslöshet, olaga hot, rån eller liknande. Detta gör att de skjutningar är svåra att följa geografiskt och över tid.³⁶ Fenomenet kopplas samman med gängbrottslighet och ungdomsbrottslighet och det finns en stark korrelation mellan skjutvapenvåld och organiserade kriminella nätverk som med en viss kontinuitet ägnar sig åt allvarlig brottslighet.³⁷ Det är påvisat att skjutningar på ett geografiskt plan framförallt sker i områden och på platser där drogförsäljning sker mer eller mindre öppet, vilket kan

---

²⁹ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 45–46.

³⁰ Se BRÅ (2021d) s. 105.

³¹ Jfr. med BRÅ (2021d) s. 10.

³² Se BRÅ (2015) s. 9; Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 87.

³³ Se Estrada och Nilsson (2012) s. 53.

³⁴ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 290.

³⁵ Se BRÅ (2021b) s. 13.

³⁶ Se BRÅ (2015) s. 13.

³⁷ Se BRÅ (2020) s. 12.

kopplas samman till lokala kriminella nätverk.³⁸ Personer inblandade i kriminella nätverk där skjutvapenvåld förekommer är oftast yngre personer.³⁹ Enligt Statistiska centralbyrån fanns det 1 167 000 individer mellan 15 och 25 år i Sverige år 2021.⁴⁰ Uppskattningsvis har vi mellan 1000 och 1500 brottsaktiva ungdomar i nätverksmiljön i Sverige.⁴¹

Inom forskningen har flera teorier framförts till varför gängbrottsligheten och det grova våldet med skjutvapen ökat drastiskt bland unga på 2000-talet. Debatten har stundvis varit hätsk med ett stort fokus på varför just Sverige uppvisar så höga siffror av skjutvapenvåld. Den ökade tillgången till skjutvapen som når allt fler yngre impulsiva individer med ett begränsat konsekvenstänkande, en ökad och förändrad narkotikakonsumtion, -ekonomi och -marknad såväl som ny kommunikationsteknik är möjliga orsaker till detta.⁴²

Narkotikabrott avser sådana brott som regleras i Narkotikastrafflagen (1968:64), där innehav av narkotika är den antalsmässigt största brottstypen med cirka 50 % av de anmälda narkotikabrotten 2022, följt av eget bruk av narkotika som utgjorde 42 %. Jämfört med år 2021 har de totala narkotikabrotten minskat med 3 %, innehav av narkotika ökade med 3 % och eget bruk av narkotika minskade med 10 %. Sedan år 2013 har de anmälda narkotikabrotten ökat med 18 % och innehav av narkotika har ökat med 66 %. År 2021 misstänktes 653 personer per 100 000 invånare för narkotikabrott, samma år uppgav ungdomar i årskurs 9 i en självdeklarationsstudie att 6 100 av 100 000 ungdomar hade begått någon form av narkotikabrott det senaste året.⁴³

2.1.2 UNGDOM SOM BEGREPP

Begreppet ungdom är svårdefinierat utan ett givet innehåll. När adolescensen startar kan man utgå ifrån fyra avgränsningar. Den första avgränsningen är en fysiologisk-biologisk avgränsning, vilken är den snävaste, och enligt denna börjar perioden någon gång mellan 11 och 14 års ålder. Detta är när individens pubertet börjar, vilket är individuellt.⁴⁴ Under denna period sker biologiska och neurologiska förändringar, sexuell mognad och för pojkar även testosteronförändringar. Detta kan per se öka riskfaktorn för både utåtagerande beteende och aggression. Om utgångspunkten är den känslomässiga och psykologiska utvecklingen, vilket

---

³⁸ Se Guldåker och Hallin (2021) s. 100.

³⁹ Se BRÅ (2021a) s. 6.

⁴⁰ Se SCB (2018).

⁴¹ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 86.

⁴² Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 100.

⁴³ Se BRÅ (2021c) s. 125.

⁴⁴ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 23–24.

är den andra avgränsningen, utgår man från att ungdomen under denna period utvecklar sin självbild och identitet. Detta börjar när puberteten börjar, vilket vanligtvis är efter 11-års åldern. En tredje avgränsning utgår från de sociala kriterierna; när ungdomen börjar frigöra sig från sin familj och växer in i en gemenskap med sina jämnåriga vänner. En fjärde avgränsning är den kulturella vilket betyder att ungdomar har en viss stil och förhållningssätt som i dagens samhälle ses som positivt.⁴⁵

Lika svårt som att definiera när ungdomstiden börjar är det att definiera när den slutar. En generell avgränsning är när individen lämnar den så kallade ansvarsfrihet som präglar ungdomen för att bli en ansvarstagande individ i vuxenlivet. Det finns olika kriterier för detta, till exempel när individen har avslutat sin utbildning och kommit in på arbetsmarknaden då en arbetskarriär kan inledas, en boendekarriär och så småningom även familjebildning. Detta har stadigt förskjutits de senaste årtiondena genom en ständigt förändrad arbetsmarknad och allt längre utbildningstid.⁴⁶ Detta har resulterat i en förlängd ungdomstid, inkluderat den generella ansvarsfrihet denna tidsperiod innebär för individen.⁴⁷ Den utgångspunkt för avgränsning som man använder i svensk bedömning är huvudsakligen den officiella, där man väljer att utgå från på förhand angivna kriterier; åldern där individen börjar betraktas som vuxen vad gäller rättigheter och ansvar.⁴⁸ Vad som klassas som ungdomstid har genom åren förändrats, förskjutits och blivit allt längre, medan utvecklingen när det gäller rättigheter och ansvar kopplat till brottslighet har gått i den motsatta riktningen.⁴⁹

2.2 UTVECKLINGEN AV UNGDOMSBROTTSLIGHETEN

Ungdomsbrotten ökade under efterkrigstiden i både Sverige och övriga delar av Västeuropa. Denna utveckling har sedan klingat av och i Sverige minskat sedan mitten av 1990-talet.⁵⁰ Kriminalstatistiken över anmälda brott startade 1950 och längre tillbaka fanns endast sådan statistik över de större städerna i Sverige.⁵¹ De polisanmälda brotten har sedan 1950 ökat med fem gånger med hänsyn taget till befolkningsökningen. Fram till år 1970 ökar brotten med tre

---

⁴⁵ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 24.

⁴⁶ Ibid.

⁴⁷ Se Arnett (2004); Lalander & Johansson (2021).

⁴⁸ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 24–25.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Se Tärnfalk (2014) s. 38; BRÅ (2008) s. 7; BRÅ (2010) s. 14.

⁵¹ Se Tham (2022) s. 23.

gångar, fram till 1990 med 75% och sedan planar det ut.⁵² Det är fortfarande oklart om utvecklingen ska ses som reell eller om anmälningsbenägenheten har ändrats över tid.⁵³

Sveriges behandling av unga lagöverträdare definierades i 1902 års vanartslag vilken behandlade uppfostran av vanartade och i sedligt avseende försummade barn. För lagöverträdare under 15 år var strafflagen inte tillämplig; i stället placerades barnen under barnavårdsnämndens kontroll. Dessa skulle se till att barnen och ungdomarna fick en adekvat utbildning när utbildningen de fick hemma inte ansågs vara tillräcklig. Åtgärderna i lagen bestod i att varna vårdnadshavaren, varna barnet, övervaka hemmet och slutligen att separera barnet från hemmet. För lagöverträdare mellan 15 och 17 år var brottsbalken tillämplig, men straffvärdet mildrades med hänsyn till lagöverträdares ringa ålder.⁵⁴

1902 års vanartslag baserades på en tidig uppfattning om social välfärd. Genom att se brottsliga handlingar som något vanartigt, vände sig lagen bort från bestraffning som ett adekvat svar på ett oönskat beteende. Detta introducerade en ansvarsuppdelning; till 15 års ålder hade socialtjänsten ansvar och mellan 15 och 17 års ålder hade den dömande verksamheten ansvar. Till stora delar ligger denna ansvarsfördelning kvar än idag.⁵⁵

Det var först år 1965 som Brottsbalken (1964:700), BrB trädde i kraft. Den karaktäriserades av ett individuellt fokus gällande påföljd för unga och vuxna lagöverträdare. Rehabiliterande åtgärder för unga lagöverträdare utfördes av socialtjänsten och på grund av den stora påverkan en rättsprocess och ett följande straff kunde ha på en ung lagöverträdare, har åklagare sedan 1944 varit auktoriserade att avstå från att stämma unga mellan 15 och 17 år om de hade erkänt lagöverträdelsen och istället involvera socialtjänsten.⁵⁶

Lagen (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, trädde i kraft efter stort missnöje gällande unga lagöverträdares förmildrande påföljder för ett brottsligt agerande. År 1977 ändrades tankesättet från rehabilitering av lagöverträdaren till en mer nyklassicistisk syn. Kritiker påtalade att i det dåvarande systemet återspeglades inte skadan som uppkommit av den brottsliga handlingen i straffet. Därför avskaffades ungdomsfängelserna år 1980 och de unga lagöverträdarna placerades därefter i normala fängelser.⁵⁷

---

⁵² Se BRÅ (2017) s. 13 och 31.

⁵³ Se Tham (2022) s. 25.

⁵⁴ Se Persson (2017) s. 97.

⁵⁵ Se Janson (2004) s. 396.

⁵⁶ Se Persson (2017) s. 99.

⁵⁷ Ibid.

Påföljdsbestämmningsreformen år 1988 uppmärksammade detta ändrade tankesätt från individualprevention till fokus på den brottsliga handlingen i sig och agerade i ljuset av detta. De föreslog att särbehandlingen av unga lagöverträdare skulle tas bort och att ansvaret skulle överlämnas till den dömande verksamheten. Genom Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård, LSU, bestämdes konträrt att socialtjänsten skulle behålla ansvaret. De nyskapade institutionerna, under statens institutionsstyrelse, SiS, skulle ansvara för behandling av unga lagöverträdare. Betoning lades vid grundläggande principer som rättvisa, proportionalitet och förutsebarhet vilket skulle forma påföljderna. År 2002 utvärderade BRÅ 1999 års reform, vilket resulterade i kritik gällande hanteringen av unga lagöverträdare; BRÅ ansåg att det fanns tydliga svårigheter att kombinera principerna om behandling med de grundläggande principerna för ungdomsstraffrätten.⁵⁸

Sedan den 1 januari 2007 har reglerna gällande bestraffning av unga lagöverträdare samlats i brottsbalkens 32:a kapitel. Detta genomfördes baserat på rapporter och utredningsåtgärder vilka påvisade att åtgärder i anknytning till ungdomsbrottslighet ska vara utformade för att skydda och fokusera på unga lagöverträdare. Kapitlet skulle skapa ett strukturerat system med tydlig styrning mot att reducera recidiv bland unga lagöverträdare samtidigt som användandet av böter och fängelsestraff skulle minskas.⁵⁹ All denna utveckling visar att ungdomsstraffrätten har en fot i straffrätten för vuxna och en i barnomsorg, två system som baseras på fundamentalt olika principer.⁶⁰

2.3 STATISTIK ÖVER UNGDOMSBROTTLIGHET

Ett fåtal av de utförda brotten inkluderas i brottsstatistiken. Detta har fyra orsaker; brott måste upptäckas, anmälas till polisen, brottsanmälningar måste registreras och klassificeras och brott måste klaras upp med en identifierad och sedermera även dömd förövare. Majoriteten av brottsstatistiken utgår från uppklarad brottslighet vilket är en mindre andel av utförd brottslighet. Däremot är dödsorsaksstatistik en god indikator på våldsutvecklingen då det dödliga våldet, i jämförelse med andra våldshandlingar, har ett väsentligt mindre mörkertal.⁶¹ Det lägre mörkertalet beror primärt på allvarsgraden.⁶² Historiskt sett finns ett tydligt samband mellan det dödliga våldet och lagföring för misshandel.⁶³ Det har länge funnits en positiv

---

⁵⁸ Se BRÅ (2002) s. 20.

⁵⁹ Se Persson (2017) s.102.

⁶⁰ Se Persson (2017) s. 103.

⁶¹ Se Nilsson (2002).

⁶² Se BRÅ (2022b) s. 29.

⁶³ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 40–41.

utveckling där det dödliga våldet har minskat men en förändring skedde efter år 2012, vilket är det år med lägst registrerat dödligt våld. Sedan 2012 har omfattningen ökat för att återigen ligga på nivåer som i början av 1990-talet. Simultant med det dödliga våldets upptrappning har även Sveriges befolkning ökat och med aktning av det, har det dödliga våldet minskat med 20% sedan början av 1990-talet.⁶⁴ Senaste årens ökning av dödligt våld kan nästintill ensidigt tillskrivas uppgörelser i kriminella kretsar med unga män som såväl offer som förövare. Denna form av dödligt våld har markant ökat sedan 2010 då i genomsnitt 15 unga människor dog till följd av dödligt yttre våld, jämfört med början av 2020-talet då siffran var cirka 40 dödsoffer per år.⁶⁵

Från år 1975 till år 1990 ökade de anmälda brotten konstant. Efter 1990 upphörde ökningen och antalet anmälda brott år 2015 är i stor som 1990 med hänsyn taget till befolkningsutvecklingen. Under 1990-talet minskade andelen misstänkta markant både bland vuxna och unga, medan de anmälda brotten var oförändrade till antal. Att exakt poängtera vad detta beror på är svårt, men har kopplats samman med närpolisreformen, personalminskningar, omorganisationer inom polis och åklagarväsendet och mindre trafikövervakning. Under 2000-talet är antalet anmälda brott stabilt men istället ökar framförallt antalet vuxna misstänkta, vilka ökar med 40% jämfört med år 1975. Mellan åren 2015 och 2020 var antalet misstänkta ungdomar och vuxna mer eller mindre oförändrat. På det stora hela visar utvecklingen sedan år 1975, trots tillkommande lagbestämmelser, en viss minskning av antalet brottsmisstänkta ungdomar. Ser man endast från det s.k. toppåret 1995 är det en markant minskning. År 1995 var första året då skolundersökningen genomfördes, vilket kan ha influerat upptäcktsrisken av brottslighet.⁶⁶

I både äldre och nutida massmedia är bilden av ungdomsbrottslighetens utveckling tydlig. Ungdomen blir allt mer brottsbenägen och asocial och våldet med skjutvapen har ökat markant de senaste åren vilket är bortom debatt, däremot att påstå att övriga brottstyper har ökat markant är en generalisering. Uppfattningen att ungdomsbrottsligheten blir värre har stora konsekvenser för kriminalpolitiken och på de åtgärder som anses vara relevanta för problemlösningen. Dagens ungdomsbrottslighet kan med viss rätt uppfattas som ett tecken på framtida sociala problem, både för ungdomarna i fråga och för samhället i stort, men inte primärt.⁶⁷

---

⁶⁴ Se BRÅ (2019) s. 23.

⁶⁵ Se BRÅ (2020) s. 7.

⁶⁶ Se BRÅ (2019) s. 23.

⁶⁷ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 67–68.

När brottslighetens utveckling under en individs livstid granskas, är den i princip icke existerande under barndomen för att öka drastiskt under tonåren. Nästan lika drastiskt som den ökade under tonåren, sjunker den sedan efter den perioden. Av individer i 30-årsåldern är endast en mycket liten del av gruppen brottsaktiv och detta benämns i relationen mellan ålder och brott för kriminella karriärer.⁶⁸

2.4 PÅVERKANDE FAKTORER

Ungdomstiden är för de flesta en turbulent och händelserik tid. Det är en period i livet då frihetsgraden ökar och relationerna utanför familjen blir fler och viktigare för den unga individen. Samtidigt som frihetsgraden ökar, gör också det egna ansvaret det. Konflikterna med vuxna blir fler när de försöker lösgöra sig från vuxna auktoritära figurer, både inom hemmet och samhällets institutioner. Vuxenvärlden har med detta som grund en tudelad syn på ungdomar; synen präglas av både framtidsförväntningar och farhågor. Den negativa synen leder till en sammankoppling av ungdom, avvikande beteende och brottslighet. Ungdomar ses som en problematisk grupp som behöver kontrolleras och fogas.⁶⁹

Brottsbenägenhet och brist på självkontroll mäts vanligtvis genom riskfaktorer som impulsivitet, spänningssökande och risktagande.⁷⁰ Dessa är dels klustrade; förekomsten av en riskfaktor ökar sannolikheten för andra riskfaktorer, dels kumulativa; ju fler riskfaktorer, desto större risk för allvarlig brottslighet.⁷¹ Riskfaktorer i barn- och ungdomen är en god indikator för att på förhand identifiera individer som kommer att uppvisa brottskarriärer. En riskfaktor måste föregå brottsligheten, om den efterträder den är istället ett resultat av brottsligheten.⁷²

2.5 PSYKOLOGISKA OCH PSYKOSOCIALA FAKTORER

Fasen mellan barndom och den vuxenlivet är komplicerad. Under ungdomstiden sker flera större förändringar; biologiska, sociala och emotionella. Tonåren är den psykosociala motsvarigheten på de biologiska förändringarna som puberteten innebär. Det är en tid präglad av experimenterande och att utforska medan möjligheten till självreglering inte är fullt

---

⁶⁸ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 67–68.

⁶⁹ Ibid.

⁷⁰ Riskfaktorer är ett antal omständigheter vilka kan öka risken för att brott kommer att begås av personen i fråga; dessa inkluderar en svår familjesituation, bristande skolgång, kriminella familjemedlemmaruppmärksamhetsstörningar och att leva i ett socialt och ekonomiskt utsatt område. Jfr. med Polisen (2022).

⁷¹ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 250.

⁷² Se Farrington, Piquero och Jennings (2013) s. 57.

utvecklad och den framtida vuxna individen formas under denna tid. Den unga avvänjs från de vuxnas auktoritet och lär sig leva autonomt. Detta resulterar i felbedömningar, inkluderat brottsliga sådana, som riskerar att skada och kränka medmänniskor. Ungdomar lär sig fatta egna beslut vilket ibland innebär dåliga sådana. Detta innebär att alla ungdomar (goda som dåliga) någon gång misslyckas med den moraliska asketen av beslutsfattandet, resulterande i ett dåligt beslut. Detta felaktiga beslut behöver inte nödvändigtvis reflektera den unge som individ och påvisar inte heller en vilja att begå kriminella handlingar. Sådana kriminella handlingar kan ha allvarliga konsekvenser för den unge och dess omgivning men en vanlig följd är att den unge drar lärdom och därmed löper mindre risk att upprepa ett sådant handlande. Unga människor är den grupp som begår flest kriminella handlingar men det måste inte nödvändigtvis påvisa en kriminell karriär eller karaktär. Ungdomsbrottslighet behöver med detta som grund inte vara en ingång till en kriminell karriär (trots att det kan vara det), utan är snarare ett normalt fenomen under den utvecklande fasen som tonåren är. Majoriteten av ungdomar slutar begå brott när de är färdigutvecklade, vilket är runt 25-årsåldern.⁷³

Ungdomar har sämre självkontroll än vuxna. Förändringar i humör, baserade på de hormonella förändringarna, förstärks av interaktionen mellan en snabbt utvecklande könsidentitet och stressfulla sociala relationer med andra unga individer som går igenom samma förändringar. Den börjar se sig som en avskild entitet från familjen och drar sig undan vuxenauktoriteter och utvecklar en ideal självbild, ofta med stor inkongruens från den vilken upplevs av omgivningen.⁷⁴

Under ungdomsåren ökar den känslomässiga upphetsningen och det affektiva ansvaret, vilket resulterar i ett sensationssökande beteende vilket leder till ett ökat risktagande. Risktagandet är en produkt av utvecklingen i amygdalan och nätverken som ansvarar för den kognitiva kontrollen. Den kognitiva kontrollen är förmågan att minnas, orientera sig i tid och rum, lösa problem, använda siffror och språk. En underutvecklad sådan resulterar i svårigheter att uttrycka sig adekvat, att minnas händelser korrekt och en nedsatt förmåga att lösa problem. Under tonåren utvecklas amygdalan i snabbare takt medan de kognitiva förmågorna stärks långsammare och över en längre tidsperiod för att vara färdigutvecklat i 25-årsåldern. Det ökade risktagandet är inte ett resultat av en underskattning av risker eller att ungdomar känner

---

⁷³ Se Persson (2017) s. 63.

⁷⁴ Ibid.

sig oövervinnliga, vilket är en generaliserande myt, utan snarare ett resultat av oförmågan att på ett adekvat sätt utvärdera risker under tidspress och ett allmänt större sensationssökande.⁷⁵

De kriminella handlingarna uppstår ofta av impulsiva beslut. Detta eftersom de flesta brott sker i miljöer utan kontroll av vuxna; på fritiden, på riskfyllda platser och vid riskfyllda tidpunkter. En fullt utvecklad person kan överväga konsekvenserna av sitt handlande innan agerandet, även under tidspress, vilket är en egenskap som inte är fullt utvecklad i tonåren. Detta delvis på grund av avsaknaden av livserfarenhet och därmed avsaknad av den ackumulerade kunskapen som kommer från att ha levt längre och erfårit fler situationer men även ett resultat av de inte färdigutvecklade kognitiva förmågorna.⁷⁶

Oförmågan att motstå gruppsyck är välkänt bland ungdomar. De verkar ofta i grupp med jämnåriga kamrater som överför sin känsla av identitet och samhörighet till individen. En ungdom med genomsnittlig intelligens och känslomässig utveckling kan, när den befinner sig i en sådan gruppmiljö, bortse från det moraliskt riktiga, vika för gruppsycket och göra det moraliskt felaktiga. När en ung individ är ensam och får tid att överväga sitt beslut skiljer den sig inte nämnvärt från vuxna i risktagande. Det är när ungdomar är i gruppmiljö med krav på snabbt beslutsfattande som dessa skillnader uppträder. Ungdomar är mottagliga för positiv respons från jämnåriga kamrater i en sådan miljö, vilket resulterar i ett konformt beteende. Influenser av gruppsyck ökar under de tidiga tonåren för att vara som högst runt 15-årsåldern för att sedan långsamt avta och avta vid 25-års åldern.⁷⁷

Sociala faktorer inverkar på den unge individen; hur en individs kamrater förhåller sig till brott är betydelsefullt och kan både bidra och motverka till brottsligt beteende. Grupperingar utgörande av brottsbelastade ungdomar kännetecknas av en utåtriktad livsstil med omfattande umgänge med andra brottsbelastade kamrater. Intresset för skolan och skolresultaten är lågt och alkoholkonsumtion och narkotikakonsumtion ingår ofta i bilden. De ungas relation till föräldrarna upplevs av den unge oftare än genomsnittet som dålig och föräldrarnas vetskap om barnens förehavanden och vilka kamraterna är, är ofta låg.⁷⁸

Kraften av gruppsyck på en tonårings beslutsfattande är direkt relaterad till behovet av tillhörighet och upplevd acceptans av jämnåriga och rädslan för avvísning leder till

---

⁷⁵ Se Steinberg (2007) s. 55–56.

⁷⁶ Se Zimring (2005) s. 60.

⁷⁷ Se Persson (2017) s. 65.

⁷⁸ Se Tärnfalk (2014) s. 40.

konformitet. Den unges behov av bekräftelse av jämnåriga och rädslan för avvisning har en direkt inverkan på beslutsfattandet. Om unga får tillräckligt med tid för ett beslut är de lika kapabla att ta ett välinformerat och adekvat beslut som vuxna men om individen är känslomässigt upphetsad, sensationssökande eller omgiven av likasinnade jämnåriga kamrater är individen mindre kapabel att ta ett adekvat beslut.⁷⁹

Sammanfattningsvis är ungdomstiden komplicerad med psykologiska och psykosociala förändringar. Det är en tid som präglas av experimenterande, utforskande, en ej färdigutvecklad självreglering och självkontroll samt frigörelse från auktoritära figurer. Detta kan resultera i felbedömningar, spontana och icke-adekvata beslut och påverkan av grupstryck på beslutsfattandet är stort och resulterar i slutändan i lärdomar och livserfarenhet.⁸⁰

2.6 BIOLOGISKA FAKTORER

En ung individs möjlighet att se skadliga konsekvenser och utvärdera sitt kriminella agerande är mindre än vuxnas och unga har haft mindre tid att utveckla impuls kontroll och motstånd till grupstryck.⁸¹ Hjärnforskare har nyligen verifierat det tidigare antagandet att ungas hjärnor är mindre utvecklade än vuxnas och den utveckling av hjärnan som sker i ungdomsåren är stora och viktiga och påverkar individen under hela livet.⁸²

Studier av sen barndom och tonår visar att hjärnregioner associerade med grundläggande funktioner som motoriska och sensoriska processer mognar först, följt av associationsområden som är involverade i så kallad top-down kontroll av både tankar och handling. Förändringen i hjärnans arkitektur och funktion är en upplevelsedriven mutationsprocess som återspeglar finjustering av neutrala system med erfarenhet och utveckling.⁸³

Det ökade risktagandet som karakteriserar ungdomsåren är produkten av samspelet mellan två nätverk i hjärnan; frontalloben som styr den kognitiva kontrollen. Detta styr den verkställande funktionen i planering och självreglering, vilket långsamt utvecklas under ungdomsåren. Sekundärt är amygdalan som är känsligt för sociala och emotionella stimuli. Nätverket ombildas i tidiga tonåren av de hormonella förändringar som sker i puberteten. Utvecklingen av det logiska, abstrakta och hypotetiska tänkandet sker framförallt mellan 11 och 16 års ålder

---

⁷⁹ Se Von Tetzchner (2005) s. 611–613.

⁸⁰ Se Persson (2017) s. 63–65.

⁸¹ Se von Hirsch (2001) s. 103; Ashworth (2010) s. 36.

⁸² Se Persson (2017) s. 56.

⁸³ Se Casey m.fl. (2005) s. 108.

och likställs med en vuxens vid 16 års ålder. Däremot fortsätter frontalloben, och därmed konsekvenstänkandet och kognitiva förmågor att utvecklas följande år. Till skillnad från det logiska tänkandet utvecklas psykosociala förmågor som förbättrar den unge individens beslutsfattande som impulskontroll, kontroll av känslomässiga reaktioner, förmågan senarelägga tillfredsställelse och motstå grupptryck till individen är i 25-årsåldern. Den unges hjärna utvecklas först intellektuellt och sedan socialt och emotionellt, vilket stöds av brottsstatistiken, men även kan erbjuda en förklara till den.⁸⁴

De hormonella förändringarna som sker under tonåren är en viktig aspekt av puberteten. Tidsperioden innebär förhöjda nivåer av steroidhormoner vilka omskapar hjärnans kretsar och leder till en omstrukturering av hjärnan. Större förändringar sker i tätheten och distributionen av dopaminreceptorer vilket påverkar känslor, hanterar bestraffning och belöning och spelar stor roll i hur vi som individer upplever dopaminhöjande aktiviteter. Förhöjningarna i dopaminnivån leder till ett ökat äventyrssökande. Unga män har en ökad nivå av testosteron vilket är sammankopplat med otålighet, lättirritation och kan resultera i ett aggressivt och destruktivt beteende. Det är evolutionärt bevisat att ungdomar uppvisar denna typ av beteende då de under denna period måste lämna sin tidigare hemmiljö och söka en egen, ny miljö och därför behöver ha egenskaper till sitt förfogande för att klara denna övergång.⁸⁵

Sammanfattningsvis är de förändringar som en ungdom går igenom under puberteten och tonåren bland de största förändringarna i människans liv. Unga individers hjärnor är mindre utvecklade än en vuxens, framförallt gällande den kognitiva kontrollen, det socioemotionella nätverket och förmågan till adekvat konsekvenstänkande. Detta i kombination med de hormonella förändringarna och förhöjda dopaminnivåer resulterar i ett sensationssökande beteende och sämre impulskontroll.⁸⁶

2.7 RÄTTSLIGA FAKTORER

De biologiska och psykologiska faktorerna som är sammankopplade med ungdomstiden och har en inverkan på lagstiftningen. Unga lagöverträdare ses parallellt som mindre klandervärda för sitt handlande och mer sanktionskänsliga. Detta inverkar på avskräckningsmetoder och proportionalitetsprincipen i praktiken. Behovet att respektera välfärdshänsyn i ungdomsstraffrätten ligger till grund för konflikten mellan välfärd och rättvisa. Med detta som

---

⁸⁴ Se Steinberg (2007) s. 56.

⁸⁵ Se Persson (2017) s. 59–60.

⁸⁶ Se Persson (2017) s. 56 och 58–60.

grund är det utmärkande för ungdomsstraffrätten med lindrande påföljder, vilket ska reflektera denna avsaknad av mognad. Detta innebär att de är mindre klandervärda för sitt handlande och samtidigt mer formbara för avskräcknings- och behandlingsmetoder.⁸⁷

Unga är mer sanktionskänsliga än vuxna och ett identiskt fängelsestraff upplevs längre och hårdare om det tillskrivs en ung lagöverträdare. Unga och vuxna upplever tid olika på grund av den unges ej färdigutvecklade kognitiva förmågor. Ett fängelsestraff leder till större psykisk stress för en ung individ på grund av isolation, minskad autonomi och högre kontroldensitet under de formbara tonåren.⁸⁸ Ytterligare en aspekt av fängelse är att både ungdoms- och vuxeninstitutioner innehåller lagöverträdare som begått allvarlig brottslighet. Detta riskerar att inverka negativt på den unge resulterande i en negativ socialisation där den unge kommer klara sig än sämre som en välanpassad, laglydig medborgare och riskerar leda till en kriminell karriär. Att fängsla en ung individ påverkar individens naturliga utveckling då det begränsar rörlighet, livserfarenhet och stigmatiserar den unge som kriminell vid frigivning.⁸⁹ Unga vars utbildning påverkas under tonåren återhämtar sig sällan fullt ut och skeende under tonåren formar den unges världssyn, psykiska hälsa och möjlighet till framgång som en vuxen individ.⁹⁰ Detta måste inte alltid vara negativt; för vissa unga lagöverträdare har detta potential att vara steget som behövs för rehabilitering till laglydiga och välanpassade samhällsmedborgare.⁹¹

Proportionalitet är en hörnsten i straffrättsystemet och indikerar att de legala konsekvenserna måste vara proportionella till brottets allvarlighetsgrad. Detta innebär att åldern då en lagöverträdare begår en eller flera brottsliga gärningar måste vara vägledande för bedömningen av straffvärdet för att i slutändan vara proportionerligt.⁹²

2.8 ANALYS

Precis som Dick Blomberg skrev är det få samhällsproblem som rönt lika stor uppmärksamhet som just ungdomsbrottsligheten. Precis som att det förekommer allvarlig brottslighet, förekommer det allvarlig ungdomsbrottslighet. Vi har sett en ökning av detta våld de senaste åren, framförallt skjutvapenvåldet. Och vi kan nog alla ställa oss bakom att det ökade gängvåldet och brottsligheten kopplat till nätverkskriminaliteten är oroande. Likaså

---

⁸⁷ Se von Hirsch och Ashworth (2010) s. 36.

⁸⁸ Se von Tetzchner (2005) s. 615.

⁸⁹ Se Albrecht (2002) s. 56.

⁹⁰ Se Scott och Steinberg (2010) s. 32.

⁹¹ Se Zedner (1998) s. 165.

⁹² Se prop. 1997/98:96 s. 148.

att det är en ytterst viktig problemställning att lösa. Detta är en fråga som politiskt sett behöver lösas, men jag är orolig för att den påstådda lösningen snarare förvärrar problematiken. Unga personer, ibland även personer utanför dessa nätverk, skjuts till döds, andra individer blir vittnen och samhället präglas, delvis på grund av det, av en generell otrygghet och oron kring gängvåldet ökar. Men där tar samstämmigheten slut. Hur, var, när, vem och varför det ska lösas råder det desto mindre enighet kring. Uppfattningen om att ungdomsbrottsligheten bara blir värre får därför stora konsekvenser för kriminalpolitiken och de åtgärder som anses vara relevanta för att ta itu med problemet.

Ungdomsbrottslighet är ett komplext ämne. Samtidigt som individerna är myndiga, är de inte fullt utvecklade förrän i 25 årsåldern. Vissa till och med senare. I gruppen är de vanligaste brottstyperna ringa narkotikabrott och narkotikabrott, ringa stöld och stöld, misshandel, andra personbrott och skadegörelse, vilket redan där väcker frågan om lagens nödvändighet, då den motiverats med just gängvåldet i fokus. Att majoriteten av de unga lagöverträdarna senare lever ett laglydigt liv råder det konsensus om i doktrin, vilket endast bygger på föregående frågeställning. Vill vi göra laglydiga medborgare av dem, eller vill vi låsa in dem och slänga bort nyckeln? Trots de vanligaste brottstyperna är gruppen utan tvekan den grupp som är mest brottsaktiv, vilket är bekymmersamt och stödjer en lagändring i grunden.

Sveriges statistik över grovt vapenvåld i nätverkskriminella kretsar sticker ut i Europa, vilket har varit ett diskuterat ämne. Likaså har skjutvapenvåldets korrelation med narkotikarelaterad brottslighet varit omdiskuterad. Men sanningen ligger i att endast runt 1000–1500 unga individer är brottsaktiva i dessa miljöer och att vi har över en miljon unga mellan 15 och 25 år i landet. Även om siffran för den brottsaktiva nätverksmiljön hade dubblats eller till och med femdubblats, är det svårt att motivera en sådan straffskärpning med en sådan minoritet. Sanningen ligger vidare i att denna straffskärpning påverkar otaligt fler unga individer än endast de aktiva i nätverksmiljöer; de som begått brott utanför en sådan nätverksmiljö påverkas också av lagändringen. Vi kan inte komma ifrån faktum att endast 0,1 % av dagens ungdomar är nätverkskriminella, och att lagändringen kommer att påverka resterande 99,9 %. Skjutningarna tyder enligt mig på en strukturell problematik som behöver åtgärdas och ungdomsbrottsligheten är ett symptom på dessa problem snarare än problemet självt och att angripa symptom snarare än själva problemet leder sällan till önskat utfall. I detta fall riskerar det snarare att agera kontraproduktivt.

Straffrabatten har sedan länge funnits i Sverige och den har fyllt en viktig funktion. Alla individer, nästintill oavsett ålder, känner till vad som är rätt och fel. Att det är fel att stjäla och skada andra får de flesta lära sig redan i dagisålder, men diskussionen handlar inte om ifall de vet om ifall det är fel eller inte. Diskussionen bygger på presumtionen att unga individer överväger sina beslut noga och lagändringen bygger på att övervägandet utmynnar i att det inte är värt det på grund av det potentiella straffet. Vuxna individer göra det sällan och med informationen presenterad ovan är det tydligt att unga individer gör det än mer sällan. Att unga är mindre mogna och inte lika förmögna till ett adekvat konsekvenstänkande och mer mottagliga för gruppsyck är bortom diskussion och det bör avspeglas i straffet. Lagändringen ger domstolarna mindre diskretion att själva besluta om en lämplig påföljd vilket i och för sig är bra då det leder till en mer enhetlig rättstillämpning men det riskerar att påverka det individualpreventiva arbetet negativt. De unga placeras istället tillsammans med vuxna intagna vilket stärker deras kriminella karaktär och riskerar att leda in dem på en kriminell bana som det tidigare inte varit fråga om för individen. På så sätt är det en stor risk att lagändringen skapar långtidskriminella individer, istället för att motverka det.

Som visats finns det flertalet olika sätt att definiera ungdom på, rent biologiskt. Regeringen ställer sig däremot inte bakom någon sådan, utan utgår strängt från ålder. Den tidigare regleringen tog delvis hänsyn till detta, men inte längre. Och självklart ska ålder vara ett riktmärke, till och med ett viktigt sådant, men ska det vara så viktigt att unga dagen innan sin 18-årsdag får fyra års ungdomsvård, medan den som begår samma brott dagen efter sin 18-årsdag får livstids fängelse? Bör ålder verkligen vara *så* vägledande? Chansen är absolut att kriminella nätverk inte längre ser nyttan i att nyttja unga mellan 18–20 år i nätverkskriminella miljöer, men jag anser risken att de istället väljer att nyttja unga under 18 vara än större.

De kognitiva faktorerna knyts till ungas begränsade kapacitet att förstå skadliga konsekvenser resulterande av deras handlande inklusive svårigheter att skjuta upp njutning, kontrollera ilska och aggression och att motstå gruppsyck. De har generellt sett svårare att säga nej till sina jämnåriga kamrater.

Det är väl belagt att unga lagöverträdare kommer från resurssvaga hem med svåra familjeförhållanden, en ansträngd ekonomisk situation, social problematik där också olika former av psykisk och fysisk ohälsa förekommer. Frågan här är alltså om den sociala utsattheten snarare ökat, vilket visar sig genom ungdomsbrottsligheten.

Ungdomsbrottsligheten kommer då inte lösas förrän grundproblemet är löst, vilket lagändringen inte påverkar. Detta väcker frågan om vi ska straffa eller vårda dessa ungdomar och genom lagändringen väljer vi tydligt att de ska straffas.

Slutfrågan här är hur vi ser på unga. Är de ett medel till ett mål, eller är de målet i sig självt?

3. STRAFFETS FUNKTION I SVENSK RÄTTSORDNING

En straffrättslig sanktion ger uttryck för klander; den som har tillfogat annan skada ska tillfogas samma typ och nivå av lidande eller obehag, vilket är ett sätt att förmedla ogillande. Den dömda behandlas som någon som har begått orätt och bemöts som en moraliskt ansvarig person som har kränkt offrets rättigheter och man vädjar till känslan av rätt och orätt för att uppväga skadan som skett, vilket är centralt för bestraffningen. Straff förmedlar en viss nivå av klander genom att tillfoga den dömda ett påtagligt obehag, som är motiverat utifrån proportionalitetsprincipen.⁹³ Detta kapitel ska läsas med förgående kapitel i åtanke, och utgår från frågeställningen *Vilken funktion har straffet och vilka bakomliggande ideologier och principer styr bestraffning i påföljdsbestämningen?*

3.1 BESTRAFFNINGSIDEOLOGIER

Det vi behandlingstanken utgår från att samhället ska ge vård och behandling istället för enbart straff och har sin grund i industrialiseringen, urbaniseringen och framväxten av nya vetenskaper på 1800-talet. Det växte under den tid fram optimistisk vetenskap om brottslighet i samhället och grunderna och hur detta med hjälp av behandling skulle bekämpas på ett effektivt sätt. Straff och påföljder skulle bestämmas utifrån gärningsmannens sociala situation och prognos och inte enbart på brottslighetens allvar.⁹⁴ Sedan dess har det funnits en inbyggd dualism i ungdomsärenden; dels de behandlingsideologiska motiven som kopplas till den unge som person, dels allmänpreventiva motiv vilka kopplas till att samhällets åtgärder ska verka avskräckande för unga.⁹⁵

Sedan 1989 är straffsystemet tredelat; lagstiftnings-, dömande- och verkställighetsnivån. Inom lagstiftningsnivån är det framförallt en allmänpreventiv grund som legitimerar kriminalisering och nykriminalisering. På dömandenivån som utmynnar i straffmätning och påföljdsval, är frågeställningen gällande tillämpning av proportionerlig vedergällning. Skuld- och ansvarsfrågan avgörs i termer av avsikter, intentioner och insikter. Även detta utgör en bakåtblickande process vilket i termer av proportionell vedergällning som legitimerar utdömandet av straff. Verkställighetsnivån legitimeras utifrån individualpreventiva resonemang. Det avhandlar straffet och påföljdens utformning, innehåll och genomförande.

---

⁹³ Se von Hirsch (2001) s. 25–27.

⁹⁴ Se Kumlien (1997); Tärnfalk (2014) s. 69.

⁹⁵ Se Tärnfalk (2014) s. 70.

Individualpreventionen här resulterar i hänsynstagande till verkställighetsformernas eventuella påverkan på framtida brottslighet i det individuella fallet.⁹⁶

När straffsystem hanterar unga lagöverträdare finns ytterligare en nivå, kallad "utbildning", som löper parallellt med det traditionella straffet. Hänsyn ska tas till denna aspekt på grund av lagöverträdarens ringa ålder och således omognad. Antagandet att unga individer präglas av omognad är central i ungdomsstraffrätten och likaledes hoppet om att denna utbildning och rehabilitering kommer att resultera i ett positivt influerade. Inom denna straffrättsliga ram ska utrymme för flexibilitet förekomma vilket lägger vikt vid den unges individuella förhållanden. Denna spänning mellan straff och rehabilitering finns ständigt och vikten åläggs rehabilitering av den unge som alltjämt är formbar och kan resultera i en laglydig medborgare.⁹⁷

3.1.1 ALLMÄNPREVENTION

Allmänprevention handlar om den effekt som straffhotet har på hela, eller större delar av, samhället. Den uppdelas i allmänavskräckning och moralbildning och skillnad görs vid omedelbar och medelbar avskräckning. Omedelbar avskräckning är det som till exempel användningen av allmänna avrättningar medför, medan medelbar avskräckning är straffhotets eventuellt avskräckande effekter genom att gärningen är kriminaliserad och att kriminalisering är tätt knuten till bestraffning. För att en allmänpreventiv gärning rent faktiskt ska vara allmänpreventiv krävs normkunskap, att regeln är klar och tydlig, att sanktions sannolikheten är hög, vilket innebär att upptäcktsrisken för brottet ses som relativt högt. Vidare att anmälningsbenägenheten är hög samt även sanktionsstränghet innebärande att sanktionen som följer brottet upplevs som tillräckligt strängt eller ingripande för att kunna avskräcka en potentiell gärningsman.⁹⁸ Allmänprevention är avsedd att verka på makronivå.⁹⁹

Ett resultat av forskning på området är att insatser som innehåller straff men saknar terapeutiska grundidéer är effektlösa och kontraproduktiva.¹⁰⁰ En av dessa metoder är *scared straight*, som i Sverige heter konsekvensprogram.¹⁰¹ Forskningen avråder från förfarandet med grund i programmets gagnlösa och tillika kontraproduktiva resultat som riskerar utmynna i ytterligare

---

⁹⁶ Se Tham (2022) s. 15.

⁹⁷ Se Persson (2017) s. 13–15.

⁹⁸ Se Tham (2022) s. 18.

⁹⁹ Se Tham (2022) s. 80.

¹⁰⁰ Se Tärnfalk (2014) s. 91.

¹⁰¹ Konsekvensprogram innebär ett program med syfte att avskräcka från fortsatt brottslighet genom att visa på konsekvenser av ett sådant agerande. Programmet har istället visat sig öka risken för fortsatt kriminalitet, jfr. med Socialstyrelsen (2021).

brottslighet. Sådana förfaranden förstärker den kriminella identiteten hos individen och gruppbehandlingen riskerar att leda till ett negativt grupptryck. Således är det en problematisk verksamhet som anbringar påverkansbara unga i kontakt med tyngre kriminellt belastade individer.¹⁰²

Avskräckning som metod är av ringa betydelse som grund för en rationell straffbestämningsspolitik. Snarare betonas bestraffningsinstitutionen som av betydelse för att stärka medborgares inre hämning mot brottsliga gärningar men det saknas empiriskt belägg för utsagor om att bestraffning påverkar benägenheten till laglydnad.¹⁰³

3.1.2 INDIVIDUALPREVENTION

Individualpreventionen försöker minska brottslighetens effekter genom utdömande av straff och påföljd för den enskilde. De huvudsakliga individualpreventiva åtgärderna är inkapacitering, även kallat oskadliggörande, behandling samt avskräckning. Det avhandlar olika sätt att individualisera påföljden för att minimera. Inkapacitering relaterar till inlåsning eller dylika förhindrande åtgärder såsom indragning av körkort eller näringsförbud. Under de senaste årtiondena har behandling som kriminalpolitisk åtgärd vunnit mark, exempelvis brottsbrytet.¹⁰⁴ Behandlingstänkandet har lämnat avtryck i det individualpreventiva resonemanget inom kriminalpolitiken. Avskräckning ska istället resultera i att individen själv väljer avstå från brottslighet och tar sin utgångspunkt i att människan styrs av en på förhand uträknad lust och lidande-kalkyl. Som utgångspunkt finns en stark korrelation mellan handling och konsekvens, vilket är ett förhållande som kan användas för att påverka brottsligheten i önskad riktning.¹⁰⁵ Individualprevention är inriktad på mikronivå, alltså ska åtgärden förebygga, förhindra eller avskräcka individen.¹⁰⁶

3.1.3 VEDERGÄLLNING

Vedergällning innebär att straffet ska vara en hämnd mot begångna oförrätter. Huruvida denna teori verkar brottspreventivt är ovidkommande, det som är av intresse för teorin är elementet hämnd. Som regel är det ett primitivt och förlegat synsätt som styrs av känslor i motsats till förnuft. Konflikten inom vedergällning är ifall handlingar ska bedömas utifrån konsekvenserna

---

¹⁰² Se Tärnfalk (2014) s. 92.

¹⁰³ Se von Hirsch (2001) s. 49.

¹⁰⁴ Brottsbytet är ett modulbaserat grupprogram hos kriminalvården, inriktad på lagöverträdare vilka begått ett brett spektrum av brott. Det bygger på social inlärningsteori och nyttjar kognitiv beteendeterapi för önskat resultat jfr. med Kriminalvården (2022).

¹⁰⁵ Se Jareborg och Zila (2022) s. 75.

¹⁰⁶ Se Tham (2022) s. 15.

eller avsikten, intentionerna och ansvarsförmågan därbakom. Ska det vara bakåtblickande eller framåtblickande? Åtskilliga straffrättstänkare tar utgångspunkt i den proportionella vedergällningen, resulterande i en fråga om hur proportionalitet ska uppfattas. Som regel anses proportionalitet vara en instrumentell princip, ett medel för något gott. Oproportionerliga straff riskerar att hota och underminera förtroendet för vårt rättsväsende och ideligen får proportionalitetsprincipen en utilitaristisk utformning där konsekvenserna av handlandet avgör värdet. För andra har principen ett intrinsiskt värde, den är god i sig själv. Principen nämndes redan i Bibeln i form av lex talionis och bygger på absolut proportionalitet. Idag talas det relativ proportionalitet, vilket resulterar i en relativ vedergällning där frågan är om förtjänst, vilket straff den brottsliga handlingen förtjänar. För avgörandets skull är bakåtblickandet av vikt för att se den handlandes insikter, avsikter och ansvarsförmåga; således hela skulden, för att avgöra handlingens förtjänst mätt i straff.¹⁰⁷

3.1.4 BEHANDLING

Redan 1902 antogs en lag om tvångsuppfostran av unga mellan 15 och 18 år som begått en brottslig handling där avsikten var att de skulle uppfostras, idag kallat behandlas, istället för att straffas.¹⁰⁸

Lagen om samhällets vård av barn och unga (1960:10) betydde att unga inte längre fick anstaltsvård, utan istället lämnades över till sociala myndigheter för behandling. Behandlingen handlade om förmaningar och varningar, föreskrifter och rådgivning. Lagen innebar i stora drag att unga övergick från kriminalvården till socialtjänsten.¹⁰⁹

Behandlingstanken slog igenom med 1965 års brottsbalk, trots att den funnits längre än så.¹¹⁰ Den var ett resultat av efterkrigstiden politiska ideologier.¹¹¹ Tanken är att behandla lagöverträdare istället för att enbart straffa och att motverka återfall på individnivå. Detta ska göras både genom avskräckning, oskadliggörande, men framförallt genom olika typer av behandling. Behandlingstanken har sedermera kritiserats för att leda till både olikheter inför lagen och osäkra prognoser om återanpassning. Detta har lett till en önskan om mer likheter i behandling av lagöverträdare där mindre hänsyn tas till lagöverträdarens ålder, speciellt för myndiga. Efter detta har flertalet reformer gjort för att sammanfoga behandlingstanken med

---

¹⁰⁷ Se Tham (2022) s. 15.

¹⁰⁸ Se prop. 1997/98:96 s. 142.

¹⁰⁹ Se Nordlöf (1991), s. 134.

¹¹⁰ Se prop. 2021/22:17 s. 13.

¹¹¹ Se Persson (2017) s. 99.

straffvärdesprincipen, reformer som syftar till att öka likabehandling, tydliggöra konsekvenser för brottslighet och öka förutsägbarheten för samhället.¹¹²

3.2 PRINCIPER SOM STYR BESTRAFFNING

Ett traditionellt uttryck är att ont bör straffas med ont, vilket manifesterar vedergällningsprincipen. Dock saknas ledning i varför bestraffning ska ske och hur bestraffningen bör ske. Det är inte ett spørsmål om proportionell bestraffning utan om lex talionis och vinner sällan gehör. Principen bygger på *otillbörlig vinst* vilket ser straffrätten som ett led i ett gemensamt företag till allas bästa. Den som skadar annan uppnår en otillbörlig vinst och syftet med bestraffning är att neutralisera denna.¹¹³

Det är evident att straffinstitutet utgör en klanderskepnad av orsaken att den som har begått orätt tillfogas lidande eller obehag för uppvägningens skull.¹¹⁴ Att bemöta otillbörligt handlande med just klander utgör en beståndsdel i moralen utformad för att hålla individer ansvariga för sitt handlande. Klander förkroppsligar denna bedömning och inkluderar en känslomässig aspekt av ogillande. Ogillandet som sanktionen innebär bringar den dömden en bevekelsegrund till overseende att sitt agerande för att i önskvärda fall känna skuld eller ånger ur en individualpreventiv aspekt, vilket ska bidra till att förhindra återfall. Om klander på så sätt innefattar ett moraliskt ställningstagande, är det huvudsakligen ett auktoritativt sådant.¹¹⁵

Utifrån detta finns flertalet teorier och principer som på ett grundläggande sätt styr *hur* och *varför* bestraffning av olagliga gärningar utdöms.¹¹⁶ Dessa teorier är av vikt ur ett rättviseperspektiv, tillika för det kontinuerliga arbetet med att minska och hålla brottsligheten under kontroll. Att frånga dessa gör att rättssystemet saknar enhetlighet och riskerar leda till såväl mer som grövre brottslighet.¹¹⁷

3.2.1 PROPORTIONALITETSPRINCIPEN

Proportionalitetstanken ger uttryck för den grundläggande principen om rättvisa vid straffbedömning. Kritiker menar att tanken bygger på metafysiska föreställningar om vedergällning medan förespråkare menar att bestraffning är ett institutionaliserat klander.

---

¹¹² Se prop. 2021/22:17 s. 13.

¹¹³ Se von Hirsch (2001) s. 35–36.

¹¹⁴ Ibid.

¹¹⁵ Se von Hirsch (2001) s. 39–40.

¹¹⁶ Se von Hirsch (2001) s. 47.

¹¹⁷ Ibid.

Förespråkare åsyftar vidare att rättvisa kräver att bestraffning sker enhetligt så att de implicerade värdena inte står i strid mot varandra. Kritiker menar att principen är en återgång till vedergällning vilket förespråkarna motsätter sig. Straffets stränghet bör spegla klandervärdet hos gärningsmannen, vedergällningen bör ligga på samma nivå som brottsligheten, eller stå i proportion till den. Proportionalitetsprincipen ger en praktisk vägledning vid straffvärdesbestämningen. Den anger ett sätt att angripa frågan om vilket straff en brottslig gärning ska utmyнна i och är även förenlig med sinnet för rättvisa. Med förtjänstteorin och den sammanhängande proportionalitetsprincipen blir rättviseidéer av central betydelse för straffbestämning. Förtjänstteorin bygger på idén om proportionalitet snarare än den direkta jämförelsen mellan brott och straff, inget säger att straffet ska innebära samma lidande som brottsligheten i sig har inneburit. Ett av principens etiska övervägande är att åtgärder som syftar till ökad brottsprevention ska underkastas begränsningar med hänsyn till kravet på rättvisa. Principen tar utgångspunkt i att gärningsmän är moraliskt ansvariga personer vilka är kapabla att bedöma sitt handlande med grund i moraliska överväganden. Straffbestämningen bör följaktligen underkastas krav på rättssäkerhet som tydliggörs genom lagstiftning och prejudikatbildning, vilket proportionalitetsprincipen bidrar till.¹¹⁸

Proportionalitetsprincipen är i huvudsak begränsande; den ger ingen preciserad anvisning om vilket straff som ska utdelas eller straffets allvarhetsgrad utan det är framförallt en anvisning om att straffet måste hållas inom vissa givna ramar. Proportionalitetsprincipen ger viss vägledning vid straffbestämning vilket beror på att straffets symboliska innebörd till största del beror på sociala konventioner.¹¹⁹ Det argument som ger stöd åt proportionalitetsprincipen är “eftersom straff förmedlar, och bör förmedla, klander, bör måttet av straff spegla gärningens grad av klandervärdhet”.¹²⁰

3.2.1.1 RELATIV PROPORTIONALITET

Proportionalitetsprincipen är tudelad i relativ och absolut proportionalitet.¹²¹ Frågan om hur strängt brott ska bestraffas i relation till varandra besvaras genom relativ proportionalitet.¹²² Lagöverträdare som döms för jämbördig brottslighet torde tilldelas jämbördiga straff, likaså bör lagöverträdare som döms för allvarligare brottslighet dömas till strängare straff. Lagöverträdare som straffas mer klandras även mer, vilket är motiverat eftersom agerandet är

---

¹¹⁸ Se von Hirsch (2001) s. 12–20.

¹¹⁹ Se von Hirsch (2001) s. 29.

¹²⁰ Se von Hirsch (2001) s. 51.

¹²¹ Se Nikka (2022) s. 290.

¹²² Se von Hirsch (2001) s. 56.

värre. Det råder tre krav för detta; ekvivalens, rangordning och spridningen av straffet. Ekvivalensen innebär att brottslingar som döms för brott av lika svårighetsgrad förtjänar lika stränga straff. Rangordning syftar på att brott med strängare straff ger uttryck för ett större ogillande av handlingen. Straff bör således rangordnas på en skala så att den relativa strängheten återspeglas i rangordningen av svårighetshänseende. Spridningen av straffen refererar till den tillämpliga straffskalans spännvidd. Spridningen mellan brottslighetens svårighet ska återspeglas i motsvarande spridning mellan straffen. Det förekommer emellertid inte ett korrekt sätt att konstruera straffskalans spännvidd på.¹²³

Relativ proportionalitet förutsätter möjligheten att rangordna brott utifrån en skala av förkastlighet. Brottets allvar är avhängigt av gärningens allvar eller skadlighet och vilken nivå av skuld gärningsmannen har ådragit sig. På grund av detta skiljs mellan oaktsamhet och olika kategorier av uppsåt.¹²⁴

3.2.1.2 ABSOLUT PROPORTIONALITET

På frågan om vilken repressionsnivå straffsystemet ska fixeras vid är det allmängiltiga svaret den absoluta proportionaliteten.¹²⁵ När straffskalorna har graderats utifrån brottens relativa svårighet måste systemets helhet fixeras, vilket sker genom absoluta straffskalor. Det synes svårare att bedöma förtjänst i absoluta termer än i relativa, varför bedömningar kräver en startpunkt. Distinktionen mellan ordinala och kardinala skalor är således grundläggande för ledning av proportionalitetsprincipen. Förtjänsttanken övergår till en underordnad betydelse och när de allmänna straffnivåerna har fastlagts styrs straffbedömningen i huvudsak av kravet på relativ proportionalitet.¹²⁶

I påföljdsbestämningen finns endast två sanktionsformer: böter och fängelse. Böter kan bestämmas i penning- eller normerade böter och fängelse bestäms i tid. Övriga påföljder, såsom villkorlig dom och skyddstillsyn, tillika ungdomspåföljderna, ses som "andra påföljder". Proportionalitetsprincipen innebär således att det ska råda en viss relation mellan brottets svårighet och straffets stränghet, men visst skönsmässigt utrymme förekommer.¹²⁷

Proportionalitetsprincipen utgår ifrån förtjänsttanken och principen ger både uttryck för vad som anses förtjänt för brott per se, vilket är den absoluta proportionaliteten, samt vad som anses

---

¹²³ Se Duus-Otterström (2020) s. 34–35.

¹²⁴ Se von Hirsch (2001) s. 30.

¹²⁵ Se SOU 2007:90 s. 128.

¹²⁶ Se von Hirsch (2001) s. 84–85.

¹²⁷ Ibid.

förtjänt visavi det som förtjänas för andra brott, vilket ger uttryck för den relativa proportionaliteten.¹²⁸

3.2.2 RISK-, BEHOVS- OCH MOTTAGLIGHETSPRINCIPEN

Kriminalvården utgår från tre principer när insatser gällande minskning av återfall och det brottsförebyggande arbetet ska analyseras. Principerna är riskprincipen, behovsprincipen och mottaglighetsprincipen.¹²⁹ Inom principerna läggs vikt vid att matcha den unge individen med insatser utifrån den potentiella risk de löper, deras behov och personliga egenskaper.¹³⁰

Riskprincipen innebär att behandlingsinsatser ska bestämmas med utgångspunkt i den behandlades risknivå. Beträffande unga med hög riskprofil väljs ingripande åtgärder, medan för unga med en lägre riskprofil ska mindre ingripande metoder väljas. Enligt riskprincipen är den straffrättsliga korrelationen mellan brottets allvar och det samhällseliga ingripandet inte alltid överensstämmande.¹³¹ Riskprincipen besvarar frågan *vem som bör få en återfallsförebyggande insats* och principen utmynnar i att intensiva återfallsförebyggande insatser endast ska tillskansas de individer som löper medelhög till hög risk för återfall.¹³² Principens substans ligger i att ingripande insatser riskerar resultera i en negativ och motsatt effekt om de sätts in för unga med låg risknivå.¹³³

Behovsprincipen innebär att behandlingen riktar fokus mot de faktorer som är förändringsbara och kan vara bidragande till den unges brottslighet eller risken därtill, de *kriminogena faktorerna*.¹³⁴ Ungdomskriminalitet och risken därtill kan således indelas i kriminogena faktorer och behov samt icke-kriminogena faktorer och behov.¹³⁵ Kriminogena faktorer och behov är förknippade med en förändring av kriminellt beteende, vilket omfattar kriminogena riskfaktorer vilka är förändringsbara. De icke-kriminogena behoven och faktorerna är inte förknippade med ett kriminellt beteende.¹³⁶ Faktorer som kan betraktas vara kriminogena är att den unge vistas i miljöer med kriminellt belastade individer, att individen har kamrater med en brottsstillåtande attityd, att den unge uppvisar antisociala tendenser eller brukar narkotika. Behandlingen torde fokuseras på förändring av individens förhållningssätt till dessa faktorer

---

¹²⁸ Se Nikka (2022) s. 291.

¹²⁹ Se Kriminalvården, RBM s. 1–2.

¹³⁰ Se Andreassen (2003).

¹³¹ Se Tärnfalk (2014) s. 83.

¹³² Se Kriminalvården, RBM s. 1–2.

¹³³ Se Andreassen (2003).

¹³⁴ Se Tärnfalk (2014) s. 82.

¹³⁵ Se Andreassen (2003).

¹³⁶ Ibid.

och att anamma en kritisk ställning till brottslighet.¹³⁷ Principen ska svara på frågan *vad de återfallsförebyggande insatserna bör innehålla för att minska risken för återfall i största möjliga mån*. Insatserna ska således fokuseras på faktorer som direkt korrelerar med recidivrisken. Detta innefattar prokriminella attityder, värderingar och umgänge, dålig impulskontroll och ett risktagande beteende.¹³⁸ Principen ser till både risk- och skyddsfaktorer.¹³⁹

Mottaglighetsprincipen avhandlar hur återfallsförebyggande insatser ska realiseras för att säkerställa största möjliga framgång i det återfallsförebyggande arbetet. Detta inkluderar att vara mottaglig för den lagfördes individualitet och att relationen mellan den lagförde och personalen ska försättas centralt.¹⁴⁰ Principen syftar till att olika typer av insatser och interventioner erfordrar anpassning till den lagfördes inlärningsförmåga, individuella kompetens och intressen. De behandlingsformer som förefaller ha störst effekt på asocialt normbrytande beteende är de som bygger på en terapeutisk grundidé med inslag av kognitiv beteendeterapi och som ytterligare involverar både den unge och närstående.¹⁴¹

3.3 TEORIER

Alltjämt skiljs straffteori från teorier om brottsprevention eftersom straffteori avhandlar verkningarna och legitimerande av straff medan brottsprevention avhandlar teorier som bottenar i att minska brottsligheten.¹⁴² Utöver straffteori förekommer teorier som ska påvisa vilket utfall ett specifikt agerande kan resultera i samt bakomliggande orsaker till brottslighet.¹⁴³

3.3.1 INLÄRNINGSTEORI

Inläringsteorin betraktar problemen med brottslighet som knutna till individen och sätter problematiken med brottslighet i ett samhällsperspektiv. Teorin har ett socieologiskt kritiskt perspektiv; samhället är medskapare av den sociala problematiken. Strukturellt betingade faktorer såsom migration, urbanisering och industrialisering bidrar till individuellt och gruppmissigt oönskade tillstånd.¹⁴⁴

---

¹³⁷ Se Tärnfalk (2014) s. 82.

¹³⁸ Se Kriminalvården, RBM s. 1–2.

¹³⁹ Se Andreassen (2003).

¹⁴⁰ Se Kriminalvården, RBM s. 1–2.

¹⁴¹ Se Tärnfalk (2014) s. 83–84.

¹⁴² Se Tham (2022) s. 8.

¹⁴³ Ibid.

¹⁴⁴ Se Giddens (1998) s. 215.

Ur detta uppkommer kriminalitet, arbetslöshet, alkoholism och ungdomsproblem; de är alltså strukturellt betingade. Teorin betonar att kriminellt beteende lärs in i samspel med andra individer där vissa subkulturer i samhället uppmuntrar till brott och där individens önskan att passa in i gruppdynamiken resulterat i ett konformt beteende utmynnande i brottslighet. Subkulturerna kan dels samspela med resterande samhälle, dels kan de råka i konflikt med samhälleliga normer. Om så är fallet kan individen själv hamna i konflikt med samhället i stort.¹⁴⁵

Det är sålunda ett gruppkonformt beteende och ur ett samhällsperspektiv är det viktigt att försöka begränsa utvecklingen av subkulturer vars normsystem avviker från samhällets. Teorin lyfter fokus från individnivå till samhällsnivå där samhället är medskapare till all social problematik. Kärnan i teorin framgår i nyare institutionsforskning; att placera unga på institutioner med tyngre kriminellt belastade ungdomar har en skadlig inverkan på beteende och värderingar. Unga kamraters inställning till brottslighet påverkar den unge individen och att ha kriminellt belastade kamrater är en central faktor för utvecklingen av ungdomsbrottslighet. Att ha blivit gripen av polisen, dömd i domstol och följaktligen ha avsnitt i sitt brottsregister ger status och bidrar till en förstärkt kriminell identitet.¹⁴⁶

3.3.2 TEORIN OM SOCIALA BAND

Teorin om sociala band har sin utgångspunkt i frågan *varför inte fler människor begår brott*. Teorin säger att svaret går att återfinna bland de som inte begår brott och deras motiv, att den sociala kontrollen är av central betydelse för motverkande av brottslighet. Teorin stadgar fyra brottsreducerande band som anses avgörande för att minska, motverka och förebygga brottslighet. Dessa fyra band är övergripande utformade och centrala för teorins normbildning; anknytning, åtagande, involvering och övertygelse.¹⁴⁷

Med anknytning avses att individen har relationer som är nära och varma. Desto fler människor som ingår i individens närhet och desto stabilare och varmare relationer till dessa är, desto starkare är de sociala banden.¹⁴⁸

Det andra brottsreducerande bandet, åtagande, syftar till att alla individer strävar efter samma mål som är socialt uppnåeliga, för att bli en framgångsrik individ. Bandet framhäver att det

---

¹⁴⁵ Se Ring m.fl. (2001) s. 97.

¹⁴⁶ Se Tärnfalk (2014) s. 58–61.

¹⁴⁷ Ibid.

¹⁴⁸ Se Ring m.fl. (2001) s. 90.

finns åtskilliga sätt att uppnå samma målsättning men att vägen dit varierar beroende på sociala möjligheter.¹⁴⁹

Det tredje bandet, involvering, refererar till att den enskilde individen, med utgångspunkt i åtaganden för att nå samhällliga mål, engagerar sig i konventionella aktiviteter; aktiviteter som är både socialt och samhällligt acceptabla.¹⁵⁰

Det fjärde brottsreducerande bandet, övertygelse, innebär att individen har en inre övertygelse om det moraliskt riktiga, vilket är att följa samhällets regler. Det utmynnar i att starka sociala band till samhället är en slags vaccination mot asocialt beteende. I stort framhäver teorin vikten av föräldraanknytning, skolanknytning, strävan efter samhällliga mål, deltagande i sociala aktiviteter och den betydelse detta har hos den unge för att motverka brottsligt beteende.¹⁵¹

3.3.3 DEN SOCIALA UTVECKLINGSMODELLEN

Den sociala utvecklingsmodellen har ett holistiskt helhetsperspektiv som kombinerar kontrollteorin med inlärningsteorin och betoning läggs inte på enskilda faktorer för individens utveckling. Det finns två huvudsakliga vägar till social utveckling; en prosocial och en socialt avvikande. Teorin fokuserar på processer som är betydelsefulla för individens utveckling vilket antingen kan stödjas eller störas av kringliggande faktorer. Dessa faktorer inkluderar individens upplevda, men inte faktiska, möjligheter till involvering i sociala aktiviteter och socialt samspel med andra. Det inkluderar graden av involvering och interaktion i dessa aktiviteter och samspel, förmågan och möjligheten att delta i antingen prosociala eller antisociala umgängeskretsar.¹⁵²

Så snart ett band med stark anknytning till en grupp har etablerats påverkar det individens beteende och värderingar. Med detta som utgångspunkt finns ett starkt samspel mellan olika faktorer och ungas utvecklingsprocesser. Beroende på styrkan i faktorerna kan det antingen gynna prosociala umgängen och beteenden eller antisociala sådana. Teorin lägger ingen vikt vid eget ansvar eller nödvändigheten av egna val.¹⁵³

---

¹⁴⁹ Se Ring m.fl. (2001) s. 90.

¹⁵⁰ Ibid.

¹⁵¹ Se Andershed och Andershed (2009) s. 164.

¹⁵² Se Tärnfalk (2014) s. 62–63.

¹⁵³ Se Andershed och Andershed (2009) s. 164.

När ungas avvikande beteende ses som hot snarare än en indikation på utsatthet och nöd skapas en negativ associering med unga och avvikande beteende. Det implementeras en mindre tolerant ställning och det efterfrågas hårdare straff för ungdomsbrottslighet.¹⁵⁴

3.4 STRAFFRÄTTSPOLITIK

Kriminalpolitik kan övergripande ses som riktlinjer och utgångspunkter för interventioner i samhället, på individ-, grupp- eller strukturnivå med avsikt att påverka och styra samhället i en viss riktning. Denna politik har en moralisk dimension relaterande till samhälleliga värdekonflikter och frågor om enskildas integritet. Syftet är att minska brottsligheten och de skadeverkningar som medförs.¹⁵⁵ Det av yttersta vikt att se att lika angelägen som regeringen är att skapa samförståndslösningar är oppositionen att motsätta sig dessa för att avhålla sig risken att en av de viktigaste valfrågorna synes gå förlorad.¹⁵⁶ Kriminalpolitiken avspeglar den rådande ideologin kring styrningen och även hur staten skall utformas.¹⁵⁷

Kriminalpolitik är just politik, endera mer eller mindre rationell än någon annan politik och styrd av uppfattningen om det önskvärda. Kriminalpolitiken har inte nämnvärt lyckas minska brottsligheten, förändra majoriteten av dem som begår brottsliga handlingar eller sitter i fängelse, förbättra för marginaliserade grupper, lyckats finna effektiva rehabiliterande och resocialiserande behandlingsmetoder eller bidragit till ett mer rättvist samhälle. Kriminalpolitikens historia är fylld av kritiska röster som menar att många av de inslagen i den förda politiken varit verkningslösa eller förvärrat situationen.¹⁵⁸ Det finns däremot inget sätt att mäta eller utvärdera den rådande kriminalpolitiken och dess framgång. De problemformuleringar som dominerar kriminalpolitiken avhandlar vad samhället ser som sant eller falskt. Ungdomsbrottslighet som problemformulering inom kriminalpolitiken har funnits genomgående under 1900-talet men det har aldrig varit samma problem: såväl orsaker, skador, brottstyper som lösningar har varierat. Även relationen mellan kriminalpolitik och forskning är föränderlig och föremål för ständiga omförhandlingar mot bakgrund av maktförskjutningar och centrala samhälleliga förändringar.¹⁵⁹

---

¹⁵⁴ Se Tärnfalk (2014) s. 64.

¹⁵⁵ Se Tham (2022) s. 14.

¹⁵⁶ Se Victor (1995) s. 60.

¹⁵⁷ Se Tham (2022) s. 23.

¹⁵⁸ Se Tham (2022) s. 21–22.

¹⁵⁹ Ibid.

Det har skett en allmängiltig politisering av kriminalpolitiken.¹⁶⁰ Det allmänna rättsmedvetandet har blivit en legitim kunskapskälla vilket har gett situationen där kriminalpolitiken i kan utformas utan inblandning av forskare och kriminologer.¹⁶¹ Det allmänna rättsmedvetandet har tillika utvecklats till att bli legitimiteten. Kriminalpolitiken avhandlar ökad trygghet och att minska brottsligheten är inte längre ett mål i sig självt utan ett medel för en ökad trygghet. Staten som tidigare varit en omfattande välfärdsstat som ville sammanföra samhället och staten i en enhet har utvecklats till ett civilsamhälle. Vardagsbrottsligheten har kommit att föras över på lokalsamhället vilket har fått bli ett brottspreventionsprojekt och ett skyddsområde. Detta utmynnar i att ansvarsavgörandeprocessen har flyttats över på medborgarna som ska ansvara för brottspreventionen.¹⁶²

Det som kvarstår i statens ansvar är den grova brottsligheten. Kontrollmetoden, vilket är den metod där brottspreventiva åtgärder åligger samhällsmedborgarna, dominerar i lokalsamhället och motiverar medborgare att ta ansvar för brottsligheten. Metoden har blivit ett argument för att utöka formell kontroll genom poliser, övervakningskameror och hårdare straff. Den logik som dominerar brottsproblemet är en form av symboliskt förnekande. Det har utmynnat i en utåtagerande politik som i sin aktivitet förnekar att staten har tappat kontrollen över brottsligheten samtidigt som brottslighetens orsaker förnekas. Problembilderna som framförs leder inte till eftertanke eftersom eftertanke i den grad hotar den politiska logiken.¹⁶³

Det finns två sidor till kriminalpolitiken; å ena handen att straff är berättigat i sig självt, å andra sidan att straff är berättigat med reella motiveringar, såsom att motverka antisocialt beteende. Den första ståndpunkten menar att människan är en ansvarig moralagent som ska belönas för bra beslut och straffas för dåliga. Målet med straffande är att åsamka relevant lidande och lagen ska ge en berättigad grund.¹⁶⁴

Vid straffsystemets hantering av unga lagöverträdare finns ytterligare en nivå, *utbildning*, som löper bredvid det traditionella straffet. Domaren måste ta hänsyn till denna aspekt på grund av lagöverträdarens ringa ålder och därför även omognad. Antagandet om omognad ligger centralt i ungdomsstraffrätten och även tillförsikten att utbildning influerar i en positiv riktning. Inom

---

¹⁶⁰ Se Victor (1995) s. 58.

¹⁶¹ Det allmänna rättsmedvetandet är i stora drag allmänhetens syn på hur allvarligt en viss brottstyp är, till följd av samhällsutvecklingen jfr. med Träskman (2015).

¹⁶² Se Tham (2022) s. 217.

¹⁶³ Se Sahlin (2021) s. 17–18.

¹⁶⁴ Se Packer (1968) s. 9.

denna straffrättsliga ram är ett ofrånkomligt krav flexibilitet vilket lägger vikt vid den unges individuella förhållanden. Denna spänning mellan straff och rehabilitering uppstår ständigt.¹⁶⁵

Detta resulterar i att kriminalpolitiken under det senaste halvsekle har gått från ett fokus på expert till politiker, straffbegränsning till straffutvidgning och reaktivt till proaktivt arbete.¹⁶⁶

3.4.1 FRÅN EXPERT TILL POLITIKER

1960-talet utgör startpunkten för att frågor om brott och straff blir ett tydligt politiskt område. Innan detta var främst forskare och ämbetsmän engagerade i frågorna. Brottsligheten var inte något som ledde till utspel i riksdagen eller upprörda diskussioner. Successivt har brottsligheten börjat spela en allt större roll i politiken, till vår samtid då straffrättspolitik och kringliggande frågeställningar är bland de absolut viktigaste valfrågorna.¹⁶⁷ I grad med att frågan har blivit allt mer politisk, har också konflikterna mellan politiken och experterna stigit i allt tilltagande grad. Ävenledes om experterna är oeniga måste ett beslut fattas och det har blivit okontroversiellt att dessa beslut ensidigt tas av politiker. Politiker har i försumbar utsträckning aktning för fakta i detta beslutsfattande och generellt svarar de i egenskap av sitt parti, och svarar således allenast sina väljare.¹⁶⁸

3.4.2 FRÅN STRAFFBEGRENSNING TILL STRAFFUTVIDGNING

Det har skett dels en utvidgning, dels en begränsning av det straffbara området sedan efterkrigstiden. Utvidgningar syftar till utvidgning av det straffbara området, mer ingripande påföljder, straffskärpningar och utvidgning av processuella tvångsmedel. Den av- och nedkriminalisering som skedde runt 1960-talet har gradvis avtagit och nästintill avsaktats helt det senaste decenniet. Samtidigt sker en successiv ökning av ny- och uppkriminaliseringar. Det har gått från en defensiv till en offensiv straffrättspolitik. Bestraffning ses inte som något som ska tas till i sista hand längre och är inte omgärdat av hårda rättssäkerhetsgarantier för att begränsa ett maktmissbruk från staten. Samtidigt ska strafflagen vara ett instrument för social förändring och bekämpning av social problematik. Resultatet blir att det inte finns några egentliga restriktioner gällande ny- och uppkriminaliseringar, att traditionella rättssäkerhetsgarantier tillmäts mindre vikt och att det skyddsvärda intresset utökas.¹⁶⁹

---

¹⁶⁵ Se Persson (2017) s. 13–15.

¹⁶⁶ Se Tham (2022) s. 69.

¹⁶⁷ Ibid.

¹⁶⁸ Se Mair (2013).

¹⁶⁹ Se Tham (2022) s. 75–80.

3.4.3 FRÅN RETROAKTIVT TILL PROAKTIVT ARBETE

Förskjutningen från en defensiv till en offensiv straffrättspolitik kan beskrivas som att prevention och det förebyggande arbetet ställs i centrum för politiken. I idén om *den förebyggande vändningen* ligger att åtgärder ska sättas in innan brottet har begåtts. Detta framkommer genom tidiga insatser, att förebygga brottslighet och att förhindra nyrekrytering till kriminella nätverk. Detta tankesätt introducerades redan på 1950-talet och fick stort genomslag först på 1980-talet. Förskjutningen har sökts genomföras genom samverkan mellan olika myndighetsorgan, men inte sällan stannar detta vid endast retorik och förhoppningar. Den preventiva tanken, det proaktiva arbetet och kravet på medborgarengagemang är uttryck för ett synsätt som utvecklats och inte var givet tidigare. Arbetet med att förhindra brott präglar allt större delar av samhället och tycks få karaktären av ett brottsförebyggande projekt.¹⁷⁰

3.5 ANALYS

Straffets funktion i svensk rättsordning är att säkerställa ordningen. Varför straffar vi? Handling och konsekvens. Upprättelse. Att korrigera ett oönskat beteende. Rationaliteten bakom straffet är däremot mer invecklat. Varför straffar vi som vi gör? Det finns många svar på detta, vissa mer korrekta än andra. Företrädesvis handlar det om balans mellan upprättelse för offret och med det samhället i stort och att korrigera ett enligt samhället oönskat beteende. Vi straffar inte enbart för straffandets skull. Straffen i Sverige är uppbyggda för att rehabilitera förövare så att de efter frigivning inte fortsätter begå brott. På så sätt söker vi minska brottsligheten eller åtminstone hålla den under kontroll.

I Sverige kombinerar vi en modern form av vedergällning med behandlingstanken, däri ligger både allmänpreventiva och individualpreventiva åtgärder. Ungdomsbrottsligheten är däremot mer komplex då detta kombineras med utbildning, vilket i vissa delar övertar de tidigare nämnda. Vi ser unga som formbara individer vi kan göra goda människor av. Eftersom de inte är helt utvecklade kan vi påverka deras utveckling på ett annat sätt än hos en färdigutvecklad vuxen. Det är lättare att ge en ung individ en andra chans än en vuxen och det ständigt närvarande hoppet om förändring finns alltid där. Flexibiliteten är större, likaså diskretionen för domstolarna. I ungdomsärenden är allmänpreventionen inte lika stark, om än den medelbara allmänpreventionen i form av ett överhängande straff. Den tidigare ordningen var utformad för att korrigera ungas beteende men de kan också ha uppfattats som en form av

---

¹⁷⁰ Se Tham (2022) s. 86–88.

straffrihet då straffen i vissa fall var oproportionerligt mycket nedsatta. Det är däremot positivt att kriminalvården får mer tid att arbeta med unga nu, vilket i sig kan ses som en utökad behandling eller rehabilitering och kan generera ett bättre resultat.

Både allmänprevention och individualprevention är nödvändiga medel för att minska brottsligheten. En kombination av båda strategierna anser jag vara det mest effektiva, med moderat avskräckning för allmänheten för att förhindra brottslighet och individuellt anpassade stödtjänster för att återanpassa individer till ett laglydigt leverne. Fängelse kan verka avskräckande för individer, emellertid riskerar långvarig inlåsning att tvärtom leda till en förvärrad situation snarare än en lösning. Ytterst få individer begår brottsliga handlingar med en lust- och lidandekalkyl. Att tro att individer, speciellt unga sådana med ett ej färdigutvecklat konsekvenstänkande och en generell omognad, kommer att avstå brottsliga handlingar på grund av ett överhängande fängelsestraff framstår för mig som naivt och en förenkling av en komplicerad situation. Avskräckning som metod är inte tillräckligt för att skapa en rationell straffbestämningspolitik. En balans mellan upplevd rättvisa och rättssäkerhet för alla individer och att söka förebygga brott istället för endast bestraffning är nödvändig.

Det är av vikt att straffskalan är proportionell och konstruerad på ett enhetligt sätt. Om straffskalan inte är proportionell skapas ett missriktat påverkanssystem som inte upplevs rättvist vilket riskerar skapa motsättningar i samhället också speciellt inom vissa subkulturer i samhället. Det råder ingen tvekan om att det blir stora tröskeeffekter i och med lagändringen vilket resulterar i ett missriktat påverkanssystem. Den relativa proportionaliteten måste tas i beaktande särskilt när det gäller unga lagöverträdare eftersom de generellt sett upplever fängelsestraff som längre än vuxna. Det blir tydligare att borttagningen av straffreduktionen för unga lagöverträdare inte genomfördes för att skapa ett laglydigt leverne hos kriminellt belastade individer utan för syns skull ur ett politiskt perspektiv.

Det är oroande att politiker har tagit experternas plats i kriminalpolitiken och inte tar deras råd och expertis i beaktning i sitt beslutsfattande. Politiker inhämtar remisser men bortser från ståndpunkterna som framförs. Detta underminerar förtroendet för experterna och likaledes politikerna och riskerar leda till att politiken, och därmed även lagstiftningen, inte längre baseras på evidens- och erfarenhetsbaserat underlag, utan snarare det allmänna rättsmedvetandet. Självklart ska vi inte ha ett expertvälde där endast experternas ståndpunkter tas hänsyn till men i en demokratisk ordning tycker jag att deras expertis är viktig.

Politiseringen av straffrätten är ett problem. Kriminalpolitiken bör inte endast vara baserad på politiska ideologier, trots att de kan ta utgångspunkt i sådana, utan bör baseras på vad som genererar bäst resultat för samhället i stort och framförallt de som berörs av kriminalpolitiken. Straffrätten ska förbli en fristående rättsvetenskaplig disciplin som inte i alltför stor grad påverkas av de rådande politiska vindarna.

Recidivgraden har varit högre för LVU-dömda unga än för de som dömts till fängelse vilket kan resultera i en sänkt recidivgrad för åldersgruppen efter lagändringen. Samtidigt är det oroande att unga ska sättas tillsammans med vuxna lagöverträdare då det finns en risk att deras kriminella identitet stärks. Sammanfattningsvis överhåller man inte de rättsliga principer som styr bestraffning genom lagändringen. Experternas roll i politiken har krympt och stora tröskeeffekter har uppstått.

4. SÄRBEHANDLINGEN AV UNGA LAGÖVERTRÄDARE

Bakgrunden till särbehandlingen av unga lagöverträdare är den erfarenhets- och evidensbaserade insikten att de är mindre mogna än vuxna samt att de fortfarande är i en utvecklingsfas. Brottsligheten som dessa unga begår ses rättsligt som ett utslag av omognad och osäkerhet i anknytning till den identitetsproblematik som ombesörjer ungdomsperioden. På grund av detta är det av vikt att rättsväsendet söker åtgärder lämpade för att möta orsakerna bakom brottslighet snarare än enbart bestraffning. En konsekvent tillämpning av rättvise- och proportionalitetsprinciperna, som annars är ytterst vägledande, anses inte möjligt eller relevant i fall med unga lagöverträdare. De är fortfarande av vikt att påföljdssystemet är tydligt och överskådligt för att ungdomen lättfattligt ska sammankoppla brottsligheten med påföljden.¹⁷¹ Kapitlet ska läsas med förgående kapitel i åtanke och utgår från frågeställningen *hur ser särbehandlingen av unga lagöverträdare ut samt borttagandet av straffrabatten i förhållande till funktion, motivering och rättslig reglering?*

4.1 SKÄL TILL SÄRBEHANDLINGEN

Att unga lagöverträdare särbehandlas inom straffrätten är känt. Unga individers avsaknad av mognad och utveckling leder till å ena sidan mindre nivå av skuld, å andra sidan större sårbarhet och formbarhet. Det finns två synsätt; *status*, vilket är kopplat till biologisk ålder och *kompetens*, vilket är kopplat till mognaden och inkluderar den unges individualitet. Dessa synsätt är problematiska: *status* anses alltför statisk och utan hänsyn till den unges individuella förhållanden medan *kompetens* riskerar att hamna i konflikt med rättssäkerheten, synnerligen visavi förutsägbarhet och transparens.¹⁷²

Samhället har ett särskilt ansvar för att både barn och unga får goda uppväxtförhållanden och att de erhåller behövligt stöd och hjälp. Den förhärskande uppfattningen är att unga lagöverträdare ska ges dessa behövliga insatser inom socialtjänsten. Unga som begår brott är ofta socialt utsatta och har ett särskilt behov av stöd och hjälp, framförallt för att de fortfarande utvecklas och söker sin plats i samhället. Väl anpassade stöd- och hjälpinsatser från socialtjänsten är ägnade att bryta en sådan ogynnsam utveckling.¹⁷³

---

¹⁷¹ Se Clevesköld (2022) s. 151–152.

¹⁷² Se Persson (2017) s. 21.

¹⁷³ Se Clevesköld (2022) s. 163–166.

Rättssystemet är baserat på två samverkande delar i förhållande till unga lagöverträdare; den ena är socialtjänsten för barn och unga individer och sedermera även domstolarna. Staten kan, vid avvikande beteende, ingripa oavsett om handlingen är brottslig eller inte. Unga tillskrivs lägre skuldnivåer och högre sårbarhet och är förtjänta fler chanser. Den avgörande tidpunkten är brottstidpunkten och om individen är under 15 år vid brottstillfället lämnas den unge över till socialtjänsten med stöd av Socialtjänstlagen (2001:453), SoL, eller Lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård för unga, LVU. Detta system är absolut och ingen diskretion lämnas åt domstolarna. Om en lagöverträdare är mellan 15 och 20 år ligger ansvaret för påföljden hos domstolen, som sedan verkställs av antingen socialtjänsten eller kriminalvården.¹⁷⁴

De straffrättsliga grunderna för särbehandlingen av unga lagöverträdare utgår från deras ej helt utvecklade ansvarsförmåga, deras större sanktionskänslighet och att större tolerans från straffsystemet är nödvändigt. Deras ej helt utvecklade ansvarsförmåga är på grund av de biologiska skäl; nervsystemet är inte fullt utvecklat förrän vid 18 års ålder, de har inte utvecklat full förståelse för de värden som är grundläggande för samhällsordningen och förmågan till självkontroll är bristfällig, resulterande i svårigheter med självkontroll och aggressivitet. Sanktionskänslighet består i att unga presumeras mer psykologiskt känsliga för bestraffning då de antas ha en mer otålig tidsuppfattning; bestraffning kan också störa utvecklings- och inlärningsprocessen och på så sätt kan straffet motverka mognadsutvecklingen och självkänslan som är behövligt för ett ansvarsfullt vuxenliv. Den större toleransen från straffsystemet refererar till den mognadsprocess unga befinner sig i, vilket innefattar frigörelse från föräldrar och deras försök att ta ansvar innebärande ett testande av gränser. På denna grund ligger det i samhällets intresse att inte skada eller störa utvecklingsprocessen med alltför repressiva straffrättsliga sanktioner.¹⁷⁵ Det övergripande motivet bakom den straffrättsliga särbehandlingen är förankrat i djupt rotade erfarenheter av att det inte är lämpligt, effektivt eller rättvist att straffa unga på samma sätt som vuxna.¹⁷⁶

Ett av de vanligaste argumenten för reducerade straff för unga lagöverträdare är deras lägre skuldnivåer. Konsekvenserna av ett brott begånget av en ungdom eller en vuxen är densamma men det särskiljande är skulden. Unga lagöverträdare agerar med en lägre skuldnivå vilket resulterar i att beteendet straffas mildare. Detta på grund av kognitiva skäl, att ungdomar har

---

¹⁷⁴ Se Persson (2017) s. 127.

¹⁷⁵ Se Tärnfalk (2014) s. 31; Jareborg och Zila (2022) s. 151.

¹⁷⁶ Se Tärnfalk (2014) s. 30.

en mindre möjlighet och förståelse att utvärdera de skadliga konsekvenserna av sitt brottsliga beteende och den frivilliga kontrollen, då ungdomar har svårigheter att kontrollera sitt beteende och sina impulser, att motstå grupstryck och därför också lättare att begå brott.¹⁷⁷

4.2 15-17 ÅR

Rättsordningen är efter lagändringen densamma för åldersgruppen. Det är kommunen som genom socialtjänsten har det yttersta ansvaret för att enskilda, inkluderat barn och unga, får det stöd och den hjälp som de behöver.¹⁷⁸ Unga som begår brott har ett särskilt behov av stöd och hjälp för att kunna återföras till ett socialt och juridiskt sett välfungerande liv, utan kriminalitet. Socialtjänsten är den instans som har de bästa förutsättningar för att tillgodose dessa behov. Ambitionen är att så långt som möjligt inte involvera kriminalvården i behandlingen av unga då kriminalvårdens förutsättningar att tillgodose dessa behov är sämre.¹⁷⁹ Socialtjänstens arbete ska bygga på respekt för människors självbestämmanderätt och integritet och för dess insatser krävs samtycke med undantag för vård enligt Lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga (1990:52). Socialnämnden har en skyldighet att bedriva brottsförebyggande arbete och de har ett brett ansvar för unga som begår brott.¹⁸⁰ Detta inkluderar enligt 5 kap. 1 § 10 p. SoL skyldigheten att tillgodose särskilda behov av stöd och hjälp vilka kan finnas sedan verkställighet av sluten ungdomsvård upphört. Detta inkluderar även enligt 5 kap. 1 c § SoL skyldigheten att sörja för att påföljden ungdomstjänst kan verkställas.

SoL bygger på frivillighet vilket betyder att socialtjänsten med grund i lagen enbart kan erbjuda unga och föräldrar hjälp om samtycke föreligger. Om motsättningar finns kan socialtjänsten komplettera med LVU; i huvudsak innebär detta att den unge vårdas på annan plats än i familjehemmet.¹⁸¹

Samhället har dubbla uppgifter när det gäller barn och unga lagöverträdare. Å ena sidan ska samhället förhindra lagöverträdelse, å andra sidan ska samhället reagera på begången brottslighet. Socialnämnden ska med insatser utgå från den unges behov av stöd och skydd, medan de rättsvårdande myndigheterna står för reaktionen på brottet vilka ska markera

---

¹⁷⁷ Se von Hirsch (2001) s. 171.

¹⁷⁸ Se Socialstyrelsen (2020) s. 26.

¹⁷⁹ Se Socialstyrelsen (2020) s. 31.

¹⁸⁰ Se Socialstyrelsen (2020) s. 27–28.

¹⁸¹ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 27–29.

samhällets avstånd från sådan brottslig verksamhet. Parallellt har dessa myndigheter ett ansvar och egenintresse att förhindra samt motverka brottslighet.¹⁸²

Ungdomstjänst, ungdomsvård och sluten ungdomsvård är särskilda ungdomspåföljder som också kan utdömas för unga under 21 år, även om det inte är lika vanligt som om ungdomar mellan 15 och 17 år döms till det.¹⁸³ I 20 kap. 5 § BrB stateras däremot att fängelse så lång som möjligt ska undvikas för unga lagöverträdare under 21 år.

4.3 DE SÄRSKILDA UNGDOMSPÅFÖLJDERNA

I Brottsbalken finns bestämmelser som lindrar påföljden för en ung lagöverträdare. Detta kan avse förhållandena vid brottet, enligt 29 kap. 3 § BrB ska domstolen beakta om gärningspersonens handlande har stått i samband med *uppenbart bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga*. Enligt Högsta Domstolen, HD, ligger det i sakens natur att sådana samband främst föreligger beträffande yngre gärningspersoner. Det kan även avse den effekt som brottet inneburit i förhållande till gärningsmannens förstånd. Domstolen ska beakta den skada, kränkning eller fara som gärningen inneburit men även vad den tilltalade insett eller borde ha insett om handlingen, samt avsikter och motiv som gärningspersonen haft.¹⁸⁴ Det finns allmänt sett större utrymme för att anse att en ung individ har svårare än vuxna att inse effekterna av ett specifikt handlande enligt 29 kap. 1 § BrB.

Enligt 29 kap. 7 § 1 st. BrB får domstolen i denna situation döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet om den tilltalade begått brottet innan sin 21 årsdag. Det finns inte någon fast regel om nedsättande av straff men HD har uttalat att det är tydligt att straffnedsättningen bör bli större för den gärningsman som var betydligt yngre än 21 år vid tidpunkten för brottet, än den som var närmare 21 år. Det är inte endast åldern som ska avgöra utan vid långa fängelsestraff kan det bli aktuellt med en större nedsättning än vid kortare sådana, alltigenom ska brottets art vara av betydelse. Enligt HD skulle en schematisk nedsättning behöva förses med ytterst många förbehåll och undantag, vilket hade blivit kontraproduktivt i förhållande till vägledningen detta hade inneburit.¹⁸⁵

---

¹⁸² Se prop. 2005/06:165 s. 43.

¹⁸³ Se brottsförebyggande rådets statistik (2018), tabell 440, lagföringsbeslut efter huvudpåföljd och den lagförda personens ålder.

¹⁸⁴ Se NJA 2003 s. 229.

¹⁸⁵ Se Clevesköld (2022) s. 153; NJA 2000 s. 314.

Ungdomsrabatten får betydelse vid bestämmelsen av en påföljds längd men kan likväl få betydelse vid påföljdsbestämning. Det finns en presumtion för fängelse om straffvärdet bedöms vara ett års fängelse eller mer. Om en 20-åring begått ett brott där straffvärdet bedöms vara ett års fängelse ska det enligt HD sättas ned till åtta månader, vilket bryter fängelsepresumtionen och möjliggör utdömandet av en icke frihetsberövande påföljd.¹⁸⁶ Likaså ska den tilltalades ungdom beaktas även när någon som är 18–20 år begår ett brott där dagsböter bestäms som påföljd, enligt tidigare rättsordning.¹⁸⁷

Det finns inga utvärderingar som tydligt visar att någon påföljd generellt minskar risken för återfall mer än någon annan. Trots att ambitionen är att den unge inte ska återfalla i brott, återfaller många av de som blivit lagförda. Det är sällsynt med utvärderade insatser som minskar risken för återfall med mer än tio procentenheter, men med det personliga lidandet som en kriminell karriär innebär är detta inte en helt oväsentlig minskning.¹⁸⁸ Det finns vidare inte stöd för att institutionell vård är bättre än vård på hemmaplan för en minskning av recidivrisken men med genomtänkta vårdinsatser går det, trots tvångsfaktorn, att nå lika bra resultat institutionellt som på hemmaplan. För detta krävs att insatserna inkluderar kognitiva och tränande inslag vilket är direkt riktat mot förändring av en beteendeproblematik där manualbaserade program är att föredra. Likaså är inte program med starkt straffande inslag verkningsfulla utan snarare direkt negativa, resulterande i en förstärkt kriminell identitet och därigenom en kriminell karriär. Så kallade multimodala program som inrymmer insatser inom flera olika problemområden och inkluderar vårdnadshavarna har större förutsättningar att ge goda resultat än mer begränsade program.¹⁸⁹

4.3.1 UNGDOMSVÅRD

Ungdomsvård innebär att den unge ska fullfölja den insats som beslutats av socialnämnden, således är det socialnämnden som ansvarar för verkställandet. Detta kan innebära kontakt med en kvalificerad kontaktperson, familjebehandling, missbruksbehandling, placering i familjehem eller hem för vård eller boende och deltagande i olika former av öppna insatser.¹⁹⁰ Det är endast de som är under 18 år och begått ett brott som får dömas till ungdomsvård, om ett särskilt behov av vård eller annan åtgärd föreligger enligt SoL eller LVU och kan beredas.

---

¹⁸⁶ Se NJA 2000 s. 314.

¹⁸⁷ Se NJA 2012 s. 16.

¹⁸⁸ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 397.

¹⁸⁹ Se Tham (2022) s. 7.

¹⁹⁰ Se Socialstyrelsen (2020) s. 71.

Är den unge mellan 18 och 20 år krävs att brottets minimistraffvärde är lägre än ett år för ungdomsvård, enligt 32 kap. 1 § 1 st. BrB. Vårdens syfte är att motverka den unges ogynnsamma utveckling.¹⁹¹ Domstolen får endast döma den unge till ungdomsvård om de av socialtjänsten planerade åtgärderna anses tillräckligt ingripande med hänsyn taget till brottets straffvärde, art och tidigare brottslighet. Proportionaliteten är av stor vikt.¹⁹²

Den som döms till ungdomsvård kommer i sitt yttrande från socialtjänsten få en vårdplan. Domstolen bedömer om den planerade vården är tillräckligt ingripande i relation till brottets allvar och de vanligaste typerna av vård är programverksamhet och samtalskontakt, vilket står för nästan hälften av insatserna men även påverkansprogram är vanligt förekommande. Påverkansprogram är kognitivt orienterade behandlingsprogram som kan ges både individuellt och i grupp. Detta växte fram under 2000-talet som ett svar på domstolarnas önskemål om insatser vars ingripandenivå tydligt kan beskrivas. Programmets beskrivning i antal timmar och längd är ett svar på detta.¹⁹³

Innan reformen 2007 var ungdomsvård den vanligaste påföljden men sedan skärptes kraven och den unge skulle, istället för ett vårdbehov, ha ett *särskilt* vårdbehov. Utdömandet av påföljden sjönk och åren efter reformen dömdes endast hälften till ungdomsvård jämfört med tidigare.¹⁹⁴ Exakt vad skärpningen praktiskt innebar är inte klarlagt i reformens förarbeten, likaså inte heller när BRÅ i en studie från 2011 sökte klarlägga frågeställningen genom spörsmål till kommunerna om deras tolkning av begreppsskillanderna gick betydelsen att uttröna.¹⁹⁵ De senaste åren har påföljden ökat igen och ligger nu i nivå med innan reformen. Detta spås hänga samman med att antalet lagförda ungdomar har minskat sedan 2008, och att det då framförallt är tillfällighetsbrottslingar som bortfallit. De som kvarstår är de tyngre belastade, vilka har ett större vårdbehov.¹⁹⁶

Ungdomsvård ska endast komma ifråga i de fall den unge vid en kvalificerad bedömning kan antas löpa en sådan risk för fortsatt brottslighet att det finns ett behov av kraftfulla åtgärder från socialtjänstens sida. Ungdomsvården syftar till att genom vård eller annan åtgärd återföra ungdomen till ett socialt välfungerande liv. Påföljden bör inte användas när det endast finns ett begränsat behov av vård eller andra åtgärder. Det talar starkt för ett vårdbehov om den unge är

---

¹⁹¹ Se Socialstyrelsen (2020) s. 71–72.

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 393.

¹⁹⁴ Se BRÅ (2011) s. 6.

¹⁹⁵ Se BRÅ (2011) s. 73–74.

¹⁹⁶ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 390.

brottsaktiv eller har en missbruksproblematik. Ju yngre den tilltalade är, desto större är utrymmet för att välja detta som påföljd för allvarligare brottslighet.¹⁹⁷

4.3.2 SLUTEN UNGDOMSVÅRD

Sluten ungdomsvård är den mest ingripande påföljden för unga lagöverträdare.¹⁹⁸ Detta verkställs av SiS vid särskilda ungdomshem som avses i 12 § LVU och verkställandet ska utformas på så sätt att den dömdes anpassning i samhället främjas och förenklas. De skadliga verkningarna av ett frihetsberövande ska motverkas, enligt 1 - 3 §§ LVU. Verkställandet ska enligt 14 § 1 st. LVU inledas på en låst enhet och därefter övergå i öppnare former så snart förhållandena medger detta. Institutionerna där påföljden verkställs är små och personaltäta med professionell expertis och det bedrivs en olika behandlingsinsatser för att komma tillrätta med de intagnas problematik där skolgången är en viktig faktor.¹⁹⁹ Likaså ska den dömda tillåtas vistas utanför det särskilda ungdomshemmet i den utsträckning som kravet på samhällsskydd medger, enligt 18 § 1 st. LVU, om detta anses lämpligt för att främja anpassning till samhället eller andra särskilda skäl. Till skillnad från fängelsestraff ska hela verkställandet genomföras och ingen villkorlig frigivning sker. Det är brottet i sig och inte det potentiella vårdbehovet som avgör om den unge ska dömas till sluten ungdomsvård som påföljd samt hur lång tid som ska utdömas.²⁰⁰

Enligt 32 kap. 5 § 1 st. BrB ska en ung individ som begått brott innan sin 18 årsdag dömas till sluten ungdomsvård om domstolen anser att påföljden, utifrån reglerna om påföljdsval, bör bestämmas till fängelse. Domstolen ska då istället utdöma sluten ungdomsvård under minst 14 dagar och högst 4 år.

Påföljden infördes år 1999 och ersatte fängelsestraff för unga lagöverträdare.²⁰¹ Antalet unga lagöverträdare som dömts till sluten ungdomsvård har gradvis minskat de senaste åren och år 2020 var det endast 51 ungdomar som dömdes till påföljden, till skillnad från år 2004 då det var 115. Ungdomarna som döms till sluten ungdomsvård har omfattande problem inom flera områden i livet; sociala, psykologiska och personlighetsmässiga som de mest framträdande.²⁰² Påföljden förenar straff med vårdande inslag. Unga som har dömts till påföljden verkar enligt

---

¹⁹⁷ Se Clevesköld (2022) s. 163–166.

¹⁹⁸ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 395–296.

¹⁹⁹ Ibid.

²⁰⁰ Se prop. 1997/98:96 s. 157.

²⁰¹ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 395–396.

²⁰² Ibid.

forskning återfalla i större utsträckning än de ungdomar som dömts till fängelse. De som dömts till slutna ungdomsvård återföll i 68% av fallen inom tre år medan dömda till fängelse återföll i 60% av fallen. De fängelsedömda återföll i 33% av fallen inom samma tidsperiod i så grov brottslighet att ytterligare fängelsestraff utdömdes medan samma siffra för dömda till slutna ungdomsvård var 50%.²⁰³

4.3.3 FÄNGELSE

Fängelsestraff är teoretiskt sett utformat för att tillgodose både allmänpreventiva och individualpreventiva syften.²⁰⁴ Det utdöms på minst 14 dagar och högst 18 år eller livstid och den dömde ska normalt sett frigges villkorligt när två tredjedelar av strafftiden avtjänats, dock som minst 30 dagar och alla fängelsestraff som utdöms på 30 dagar eller mindre avtjänas i sin helhet. Enligt huvudregeln ska straffet avtjänas på en av kriminalvårdens anstalter och verkställandet av fängelsestraffet ska utformas på så sätt att den intagnes anpassning till samhället underlättas och de negativa följderna av frihetsberövandet minimeras eller motverkas. Intagna under 18 år får inte placeras så att vistelse sker tillsammans med intagna över 18 år, om detta inte kan anses vara till den unges bästa och det är därför högst ett tiotal intagna varje år som är under 18 år. För de unga över 18 år men under 21 år finns särskilda ungdomsavdelningar som är mindre avdelningar med sex till tio platser där de unga är differentierade från andra intagna. Dessa avdelningar har behandling och sysselsättning specifikt utformade för unga intagna.²⁰⁵

Enligt 30 kap. 5 § BrB ska en individ under 18 år som begått brott dömas till fängelse endast om synnerliga skäl föreligger. Om rätten finner att den unge ska dömas till fängelse döms istället till slutna ungdomsvård mellan 14 dagar och 4 år. Om det finns särskilda skäl som talar mot slutna ungdomsvård, såsom den tilltalades ålder vid lagföringen, får fängelse istället dömas ut.²⁰⁶ Om en lagöverträdare är över 18 år men under 21 år och begår brott där minimistraffet är ett års fängelse eller mer ska fängelse som huvudregel utdömas. Om den unges brottsliga gärning istället har ett minimistraff som understiger ett års fängelse kvarstår den gamla ordningen, där ungdomsvård och slutna ungdomsvård fortfarande kan utdömas.²⁰⁷

4.3.4 PÅFÖLJDSBESTÄMNING

---

²⁰³ Se Tärnfalk (2014) s. 94.

²⁰⁴ Se Tärnfalk (2014) s. 220.

²⁰⁵ Se Clevesköld (2022) s 163.

²⁰⁶ Se NJA 2012 s. 16.

²⁰⁷ Se Clevesköld (2022) s. 163.

Enligt 29 kap. 7 § 1 st. BrB kan domstolen, om den unge begår ett brott innan sin 21 årsdag, döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för det aktuella brottet, vilket innebär att straffet ska sättas lägre än om en vuxen hade begått brottet. Det finns inte en enhetlig regel om nedsättande av straff men HD har uttalat att det är tydligt att straffnedsättningen bör vara större för den gärningsman som var betydligt yngre än 21 år vid tidpunkten för brottet, än den som var närmast 21 år. Det inte endast åldern i sig som ska vara avgörande utan vid långa fängelsestraff kan det bli aktuellt med en större nedsättning än vid kortare sådana eller bötesstraff och brottets art vara av betydelse.²⁰⁸

Ungdomsrabatten får betydelse vid bestämningen av påföljdens längd men kan likaledes få betydelse vid påföljdsbestämning. En presumtion för fängelse föreligger om straffvärdet bedöms vara ett års fängelse eller mer. Om en 20-åring begått ett brott där straffvärdet bedöms vara 1 års fängelse ska det enligt HD sättas ned till åtta månader, vilket bryter fängelsepresumtionen och möjliggör utdömandet av en icke frihetsberövande påföljd, enligt den gamla ordningen.²⁰⁹ Likaså ska den tilltalades ungdom beaktas även när någon som är 18–20 år begår ett brott där dagsböter bestäms som påföljd.²¹⁰

Utgångspunkten för behandlingen av unga lagöverträdare är att de i första hand ska bli föremål för åtgärder av de sociala myndigheterna. De kan på ett mer ändamålsenligt sätt råda, stödja och vägleda unga än kriminalvården. De kan även ingripa enligt SoL och LVU vilket kriminalvården inte kan.²¹¹

4.4 18-20 ÅR

Flera förändringar har gjorts i straffrätten i syfte att betona principerna om proportionalitet mellan brott och straff. Grunderna för den nuvarande regleringen om särbehandling av åldersgruppen 18–20 år infördes 1980 i samband med avskaffandet av ungdomsfängelse som påföljd. Enligt ordningen reducerades straffvärdet för en person som var 15 år till 1/5, en 18-åring till 1/2 och en 20-åring till 3/4 av det värde som gällt för en vuxen lagöverträdare.²¹²

Reformen 1999 hade som syfte att öka förutsägbarheten, konsekvensen och proportionaliteten i rättsprocessen. Bakgrunden till reformen var bland annat kritiken mot bristande trovärdighet

---

²⁰⁸ Se Clevesköld (2022) s. 153; NJA 2000 s. 314.

²⁰⁹ Se NJA 2000 s. 314.

²¹⁰ Se NJA 2012 s. 16.

²¹¹ Se Clevesköld (2022) s. 154–155.

²¹² NJA 1991 s. 444; NJA 1994 s. 153.

som riktades mot påföljden överlämnande till vård inom socialtjänsten och slutna ungdomsvård infördes.²¹³ Reformen 2007 innebar ytterligare konkretiseringar av reaktionerna på ungdomsbrottslighet. Ungdomstjänst infördes som en självständig påföljd i syfte att minska användningen av böter och korta frihetsberövande straff för unga. Överlämnande till vård inom socialtjänsten bytte namn till ungdomsvård och tillämpningsområdet avgränsades genom att det föreskrevs att ungdomsvård inte får förenas med villkorlig frigivning.²¹⁴

Ungdomsreduktionsutredningen syftade till att undersöka frågan om en generell slopad straffrättslig särbehandling av unga myndiga i åldern 18–20 år. Betänkandet som presenterades, SOU 2018:85, mötte kritik från en majoritet av remissinstanserna vilka ifrågasatte behovet av en slopad straffrättslig särbehandling av unga myndiga.²¹⁵

Det finns ingen motsvarande reglering i något annat nordiskt land. I Danmark, Finland och Island finns möjligheten att döma till livstids fängelse och Norge har *förvar*, vilket är ett obestämt straff som kan användas om ett tidsbestämt straff inte anses vara tillräckligt för att skydda samhället. Det fattades 9 457 åtalsbeslut för personer mellan 15 och 17 år i Sverige år 2020, varav fyra resulterade i fängelse. I jämförelse fattades 12 274 åtalsbeslut för personer mellan 18 och 20 år där de vanligaste påföljderna var böter, villkorlig dom och övervakad samhällstjänst, med fängelse i 603 av fallen.²¹⁶

4.4.1 GÄLLANDE RÄTT

32 kap. 3 § Brottsbalken (1962:700)

Har någon begått brott innan han eller hon fyllt tjugoett år, ska hans eller hennes ungdom beaktas särskilt vid straffmätningen. Rätten får då döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet.

För brott som någon har begått innan han eller hon fyllt arton år får det inte dömas till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid och på livstid är föreskrivet för brottet eller om det följer av 26 kap. 2 §, får det dock dömas till fängelse i högst fjorton år.

Första stycket gäller inte för brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt arton år, om

- 1. det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år,*
- 2. det är fråga om försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådant brott som avses i 1, eller*
- 3. brottets straffvärde uppgår till fängelse i ett år eller mer.*

²¹³ Se NJA 1991 s. 444; NJA 1994 s. 153.

²¹⁴ Se prop. 2021/22:17 s. 17.

²¹⁵ Se prop. 2021/22:17 s. 12.

²¹⁶ Se Prop. 2021/22:17 s. 20.

Den andre januari 2022 ändrades 29:de kap. 7 § i BrB. Andra stycket i paragrafen kom att gälla endast för brott som en lagöverträdare begått innan sin 18 års dag, istället för 21 år som tidigare gällde.²¹⁷ Samtidigt lades ett tredje stycke till paragrafen, i vilket det stadgas att lagöverträdarens ungdom inte ska beaktas särskilt vid straffmätningen i fråga om brott med ett minimistrafvärde på ett års fängelse, om brottet har begåtts av någon som fyllt 18 år.²¹⁸ Paragrafens första stycke är i huvudsak oförändrad men har flyttats till 33 kap. 4 § 1 st. BrB där det föreskrivs att den som har begått en brottslig gärning får, efter omständigheterna, dömas till ett lindrigare straff än föreskrivet för brottet. Det ändrats till att uttryckligen stadga att om någon har begått en brottslig gärning innan sin 21 årsdag ska ungdom särskilt beaktas vid straffmätningen och därefter får det också dömas till lindrigare straff än föreskrivet. För ungdomar ska särskild hänsyn tas till åldern och bestämmelsen ska specifikt ta sikte på ungdom som en allmän grund som ska beaktas i sänkande riktning vid straffmätningen.²¹⁹ För den generella tillämpningen av paragrafen behöver inte gärningsmannens ungdom, omognad eller i övrigt låga ålder på något sätt ha påverkat handlandet och det är endast på grund av brottets art och lagöverträdarens ålder det utdöms lindrigare straff än normalt.²²⁰

HD har innan lagändringen i NJA 1991 s. 444 och NJA 1994 s. 153 uttryckt att bestämmelsen inte påverkar bedömningen av straffvärdet av brottsligheten. Bestämmelsen ger istället uttryck för att domstolarna i förhållande till unga lagöverträdare ska tillämpa en justerad straffskala. Detta med grund i att ungdomsbrottslighet reguljärt betraktas ha lägre straffvärde än brottslighet av vuxna eftersom brottsligheten står i relation till bristande utveckling, erfarenhet och omdömesförmåga. Detta är, baserat på paragrafens tredje stycke, något som särskilt kan beaktas som en förmildrande omständighet vid straffvärdesbedömningen.²²¹ Den speciella regleringen i bestämmelsen utmynnar i särskild tillämpning av punkt 3 i 29 kap. 3 § BrB, vilken blir relevant om det finns omständigheter som tydligt avviker från vad som är karaktäriserande för ungdomars utveckling. Detta implicerar inte att straffvärdet normalt anses vara lägre i andra fall när en ungdom begår ett brott jämfört med vuxna.²²²

---

²¹⁷ Se Ågren (2022).

²¹⁸ Ibid.

²¹⁹ Se Bäcklund m.fl. (2022).

²²⁰ Se Ågren (2022).

²²¹ Se NJA 1991 s. 444; NJA 1994 s. 153; Bäcklund m.fl. (2022).

²²² Se Bäcklund m.fl. (2022).

Det råder oenighet kring hur stor straffreducering som bör utdelas enligt bestämmelsen men standardiserade principer har utvecklats. HD framhåller att situationen varierar mellan fall och respektive straffvärden. Det har tidigare uttalats att det finns större utrymme för standardiserade principer vid lägre straffvärden. Som en allmän riktlinje har framkommit att straffet för en person som är 18 år bör vara ungefär hälften av straffet för samma brott om den dömde var 21 år.²²³ I NJA 2000 s. 421 förordnades att straff skulle nedsättas enligt en alltefter levnadsåldern fallande skala.²²⁴

Det är oklart hur rättstillämpningen kommer att utformas efter lagändringen som trädde i kraft 2022 då risken är att tröskeeffekter uppstår, både förutsägbara och oförutsägbara sådana, särskilt vid allvarligare brottslighet.²²⁵

Det är klarlagt att den unge som begår brott innan sin 18 årsdag normalt ska dömas till slutet ungdomsvård om en vuxen döms till fängelse för brottet och straffmätningen ska ske på samma sätt som tidigare. En person som begår ett brott innan 18 år kan inte dömas till strängare straff än fängelse i 10 år enligt huvudregeln. Det finns alltså två undantag till denna regel; för det första kan en person dömas till fängelse i högst 14 år om fängelse på längre tid än 10 år eller på livstid föreskrivs för brottet och för det andra kan en person dömas till fängelse i högst 14 år om personen begått flera brott samtidigt enligt 26 kap. 2 § BrB. Det är fortfarande förbjudet att döma någon till livstids fängelse eftersom strängare straff än fängelse i 14 år inte får utdömas.²²⁶

Paragrafens tredje stycke infördes i början av 2022 och innebär att den tilltalades unga ålder inte ska beaktas särskilt vid straffmätningen gällande brott begånget efter lagöverträdarens 18-årsdag, om det för brottet i fråga inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Detta även om det gäller försök, förberedelse eller stämpling enligt 23 kap. 1 och 2 §§ BrB till brott med samma lägsta straff eller vid underlåtenhet att avslöja eller förhindra samma typ av brottslighet, enligt 23 kap. 6 § 2 p. BrB.²²⁷

4.4.1.1 MOTIV TILL LAGÄNDRINGEN

I januari 2022 togs straffrabatten för unga lagöverträdare mellan 18 och 20 år bort vid allvarlig brottslighet. Med allvarlig brottslighet avses brott med ett minimistraffvärde på ett års fängelse,

---

²²³ Se Bäcklund m.fl. (2022).

²²⁴ Se NJA 2000 s. 421.

²²⁵ Se NJA 2000 s. 421.

²²⁶ Se Clevesköld (2022) s. 163.

²²⁷ Se prop. 2021/22:17 s. 1.

likaså infördes livstidsstraff för åldersgruppen. Vidare gäller samma regler för försök, förberedelse och stämpling eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra ett sådant brott.²²⁸

Bakgrunden till borttagningen av straffrabatten är den ökade och grova gängbrottsligheten i de socialt utsatta områden där gärningspersonerna är inte sällan under 21 år. Detta i kombination med brottsofferperspektivet och det allmänna rättsmedvetandet gjorde att regeringen kände lagändringen nödvändig. Att straffrabatten strider mot det allmänna rättsmedvetandet och att alltför stor hänsyn tidigare tagits till unga lagöverträdarens bristande mognad och känsligheten för ingripanden har framförts som skäl.²²⁹

Den tidigare ordningen som innebar att myndiga personer kunde begå allvarlig brottslighet och få kraftigt nedsatta straff riskerade att undergräva både straffsystemets trovärdighet och legitimitet. Utgångspunkten för påföljdsbestämningen ska vara brottets art och vid grova brott måste samhället kunna reagera med adekvata sanktioner, inte med rabatterade straff.²³⁰

Regeringen ansåg att allt för stor hänsyn togs till lagöverträdarens ålder och att fokus skulle ligga på brottslighetens allvarsgrad.²³¹ I detta ligger en kritik mot behandlingstanken som infördes genom brottsbalken 1965, då regeringen menade att den ledde till olikhet inför lagen och svårigheter att göra prognoser om återanpassning snarare än likhet inför lagen och bättre återanpassning. Detta utmynnar i att ungdomsreduktionens storlek inte längre bör regleras i lag.²³²

Kriminaliteten i nätverksmiljöer, inte minst bland unga, har ökat markant de senaste åren. Detta inkluderar skjutvapenvåldet med unga män både som förövare och brottsoffer.²³³ Flera remissinstanser har framfört att det finns flertalet skäl som talar för att unga som begår nätverksrelaterad kriminalitet ska dömas strängare.²³⁴ Det är av vikt att ungas brottslighet får omedelbara konsekvenser vilket skapar förutsättningar för de unga i riskzonen att ta sig ur gängmiljön. Det förespråkades vidare att upprepad kriminalitet och nätverksrelaterad kriminalitet behövdes kunna straffas hårdare för att motverka problematiken.²³⁵

---

²²⁸ Se 2021/22:JuU5 s. 13.

²²⁹ Se Estrada, Flyghed och Nilsson (2022) s. 379.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Se prop. 2021/22:17 s. 1.

²³² Se prop. 2021/22:17 s. 13.

²³³ Se prop. 2021/22:17 s. 25.

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Se prop. 2021/22:17 s. 32.

Det allmänna rättsmedvetandet har varit en central punkt i lagändringen. Regeringen menade att det vara kränkande och stötande att unga som begår allvarlig brottslighet kunde komma undan med så stora straffsänkningar. Det gick emot det allmänna rättsmedvetandet att utdela rabatt på brottslighet enbart baserat på lagöverträdarens ålder. De är myndiga och anses därför vara vuxna och det ger den unge och samhället fel signaler med nedsatta straff.²³⁶

Den tidigare ordningen med straffrabatt för unga har resulterat i kränkningar för brottsoffer, och brottsofferperspektivet måste alltid stå centralt i lagstiftningen. När den organiserade brottsligheten kryper allt längre ner i åldrarna ökar också straffrabatten för begångna gärningar och resulterar i mindre upprättelse för brottsoffren, därav en större kränkning av brottsoffret.²³⁷

Det har även varit en fråga om proportionalitet och det har inte ansetts vara proportionerligt att upprätthålla ett system där grov brottslighet resulterar i kraftigt sänkta straff enbart med hänsyn tagit till åldern. Borttagandet av straffrabatten anses ha varit en bidragande faktor till gängbrottslighetens användande av unga individer och borttagandet förutspås minska incitamentet. Likadant menade regeringen att ett brottsoffer känner lika stor kränkning av en handling oavsett förövarens ålder och att denne därför har lika stort behov av upprättelse. Regeringen ansåg också att straffrabatten stod i direkt strid med det allmänna rättsmedvetandet på denna grund.²³⁸

Frågan för regeringen har inte varit om en förändring av straffrabatten ska ske, snarare har det varit en fråga om hur stor förändringen ska bli.²³⁹

4.4.1.2 KRITIK TILL LAGÄNDRINGEN

Vid inhämtande av remissvar uttryckte flertalet oro inför lagförslaget och det möjliga utfallet i praktiken.²⁴⁰ Vidare konstaterade flera instanser att remissinstanserna som tillfrågades inte ombads uttala sig *om* lagförslaget skulle införas, utan endast *hur* det skulle ske.²⁴¹

BRÅ avstyrker förslaget och menar att ungdomsbrottsligheten inte har ökat utan att empirin snarare talar för det motsatta. Det finns därför ingen generell utveckling som kan utgöra skäl för att drastiskt öka straffen för alla unga och för så många brottsliga gärningar. Regeringen har inte heller hävdad att ungdomsbrottsligheten ökar, utan lyfte fram den oroande

---

²³⁶ Se prop. 2021:22/17 s. 23.

²³⁷ Ibid.

²³⁸ Ibid.

²³⁹ Se t.ex. Attunda Tingsrätts yttrande till SOU 2018:85.

²⁴⁰ Se t.ex. Attunda Tingsrätts yttrande till SOU 2018:85; Domstolsverkets yttrande till SOU 2018:85.

²⁴¹ Jfr. med Stiftelsen allmänna barnhusets yttrande till SOU 2018:85.

gångrelaterade brottsligheten. Detta borde enligt BRÅ resultera i en mer smalt avgränsad straffskärpning.²⁴²

Ekobrottsmyndigheten påpekar att det kan leda till oönskade skillnader vid lagföring av unga vuxna, särskilt när det gäller grov ekonomisk brottslighet som ofta utgör en del av den grova organiserade brottsligheten. Enligt myndigheten bör även ekonomisk brottslighet omfattas av förslaget om syftet är att undanta allvarlig brottslighet från straffrabatt. Dessutom kan den föreslagna lagstiftningen leda till oklarheter i hur flerfaldig brottslighet ska behandlas och riskerar att leda till oenhetlig rättstillämpning.²⁴³

Fryshuset är kritiska till att unga personer mellan 18 och 20 år ska kunna dömas till livstids fängelse då de anser att unga personer har en ej färdigutvecklad ansvarsförmåga och är mer psykologiskt känsliga för bestraffning.²⁴⁴ Kriminalvården och flera andra instanser delar denna uppfattning och anser att ett tidsbestämt straff kan få negativa effekter för en ung lagöverträdare.²⁴⁵ Istället förespråkar Fryshuset förslagen i utkastet till lagrådsremiss som har en tydligare koppling till behovet av insatser mot grov brottslighet och organiserad brottslighet. Fryshuset betonar också vikten av att ha kvar ett perspektiv där det finns vårdande insatser för unga under 18 år och att insatser inom kriminalvården bör få en översyn för att möjliggöra en väl anpassad utslussning och återanpassning till samhället.²⁴⁶

Kriminalvården anser att de ökade kostnaderna för myndigheten kommer att väsentligt överstiga det i utkastet beräknade beloppet. Kriminalvården uppskattar att medelbelägningen till följd av de nu aktuella förslagen antas öka med minst 500 intagna och att kostnaden därmed uppgår till cirka 620 miljoner kronor exklusive kostnader för frivården. Det kan också tillkomma ytterligare kostnader för kriminalvården i form av utökat användande av icke frihetsberövande påföljder, häktningar samt transporter av frihetsberövade.²⁴⁷

Åklagarmyndigheten noterade att förslaget kunde leda till tröskeeffekter och kan uppfattas som inkonsekvent. De var oroliga att lagförslaget kan leda till att äldre personer utnyttjar barn för allvarliga brott och att det kan öka antalet frihetsberövande straff för mindre allvarlig brottslighet. De påpekade också att de föreslagna förändringarna kommer att leda till en ökad

---

²⁴² Se BRÅ:s yttrande till SOU 2018:85.

²⁴³ Se Ekobrottsmyndighetens yttrande till SOU 2018:85.

²⁴⁴ Se Fryshusets yttrande till SOU 2018:85.

²⁴⁵ Se Kriminalvårdens yttrande till SOU 2018:85.

²⁴⁶ Se Fryshusets yttrande till SOU 2018:85.

²⁴⁷ Se Kriminalvårdens yttrande till SOU 2018:85.

arbetsbörda och ökade kostnader för myndigheten och andra aktörer i rättskedjan samt att det kan förväntas att fler överklaganden kommer att ske.²⁴⁸

Linnéuniversitetet har uttryckt oro över risken att yngre personer kan användas för att utföra allvarliga brott i högre grad än innan vilket kan leda till en kontraproduktiv effekt av förslaget. Linnéuniversitetet delar Åklagarmyndighetens bedömning att tillämpningen av förmildrande omständigheter kan öka och betonar vikten av individuella bedömningar baserade på vetenskap och individuella omständigheter.²⁴⁹

Riksdagens ombudsmän framhöll vikten att åtgärder mot kriminalitet är evidens- och erfarenhetsbaserade och grundade i analyser av vilka åtgärder som är mest samhällsekonomiskt effektiva. De ansåg att utkastet till lagrådsremiss inte i tillräcklig grad tar hänsyn till kritiken från remissinstanser och framhöll de alltför snäva ramar för Ungdomsreduktionsutredningens uppdrag. De föreslog en avgränsning som bättre svarade mot det beskrivna problemet, organiserad brottslighet och allvarlig brottslighet, bör övervägas. Forskning visar att unga är mer sanktionskänsliga än vuxna och att risken för återfall ökar med längden på fängelsestraffet.²⁵⁰

Socialstyrelsen ansåg i sitt remissvar att socialtjänsten ska ha ansvaret för unga lagöverträdare i åldern 18–20 år och att forskning visar att unga lagöverträdare som begått allvarliga brott bör behandlas annorlunda vid påföljdsbestämning och påpekade att det inte finns något som talar för att långa frihetsberövanden leder till minskad brottslighet. Tvärtom visar forskning på inlåsningens negativa effekter.²⁵¹

Svea hovrätt ansåg att en särbehandling av unga lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år var väl motiverad utifrån forskning inom psykologi och neurologi. De ansåg också att det inte fanns något empiriskt eller erfarenhetsbaserat stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare och att särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare bör behållas. Hovrätten avstyrkte förslaget om avskaffande av ungdomsreduktionen och anser att avgränsningen av ungdomsreduktionen inte bör bestämmas utifrån brottets straffminimum. Hovrätten ansåg

---

²⁴⁸ Se Åklagarmyndighetens yttrande till SOU 2018:85.

²⁴⁹ Se Linnéuniversitetets yttrande till SOU 2018:85.

²⁵⁰ Se Riksdagens ombudsmäns yttrande till SOU 2018:85.

²⁵¹ Se Socialstyrelsens yttrande till SOU 2018:85.

vidare att det bör finnas ett absolut förbud mot att döma lagöverträdare under 21 år till livstids fängelse oavsett vilken lösning som väljs.²⁵²

Advokatsamfundet motsatte sig förslaget. De ansåg att unga människor bör särbehandlas i straffrättsligt hänseende på grund av biologiska och psykologiska hänsynstaganden. De menade att förslaget inte var förenligt med principen om särbehandling av unga myndiga i straffprocessen och att nackdelarna var betydande med hänvisning till proportionalitet i påföljdsbestämningen. Advokatsamfundet ansåg att om en gränsdragning ska införas bör straffgränsen ligga betydligt högre eftersom även brottslighet med ett straffvärde om minst ett år kan medföra oproportionerligt hårda påföljder för unga personer som precis fyllt 18 år med tanke på den skärpta synen på vålds- och sexualbrott.²⁵³

Örebro universitet ansåg det vara viktigt att det fortsättningsvis finns särskilda skäl för att kunna ådöma personer i åldern 18–20 år ungdomspåföljder istället för fängelse eftersom fängelsestraff för unga personer inte har önskvärd rehabiliterande effekt utan snarare riskerar att förstärka deras självbild som kriminell och därmed öka risken för fortsatt kriminalitet. De menade att det inte finns starka skäl för att slopa ungdomsreduktionen avseende straffmätning och påföljdsval för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år. De är kritiska till förslaget att avskaffa den särskilda behandlingen av gruppen eftersom det saknas empiriskt och erfarenhetsbaserat stöd för att skärpta påföljder för unga myndiga lagöverträdare leder till reducerad kriminalitet. Tvärtom vet vi att fängelsepåföljder för unga myndiga ökar risken för återfall i brott och leder till ökade kostnader för samhället generellt och mer specifikt för kriminalvården och kommunerna.²⁵⁴

4.5 ANALYS

Motiven till lagändringen var framförallt den organiserade brottsligheten med dess skjutvapenvåld, brottsofferperspektivet och det allmänna rättsmedvetandet. Kritiken bestod i att det var en oproportionell straffskärpning utan evidens- eller erfarenhetsbaserat stöd. Många av remissinstanserna betonade att unga människor är mer formbara och sårbara än vuxna och att det därför är viktigt att behandla dem på ett annat sätt gällande påföljdsbestämningen. BRÅ påpekade att ungdomsbrottsligheten minskat vilket gör det kontraproduktivt att införa en sådan straffskärpning. Regeringen menade å andra sidan att det var ytterst viktigt att höja straffen, på

---

²⁵² Se Svea hovrätts yttrande till SOU 2018:85.

²⁵³ Se Sveriges advokatsamfunds yttrande till SOU 2018:85.

²⁵⁴ Se Örebro universitets yttrande till SOU 2018:85.

grund av brottsofferperspektivet och för att lösa gängkriminaliteten. Enligt mig har båda sidor rätt, till olika grad. Brottsofferperspektivet är viktigt att ta hänsyn till, likaså är det att lösa nätverkskriminaliteten. Däremot löser inte hårda och allmänna straffskärpningar en sådan problematik. I detta fall hade en snävare avgränsad straffskärpning räckt. Jag anser att straffskärpningen snarare borde gälla ett på förhand antal angivna brottsrubriceringar, där ekobrott som är tätt förknippat med nätverkskriminalitet inkluderas, vilket inte är fallet nu. Detta är av vikt för målet med gängbrottsligheten är den ekonomiska vinsten, därav bör också straffskärpningen omfatta detta.

Kritiken riktad mot det avsaknade evidens- och erfarenhetsbaserade stödet är riktigt, men avsaknad av detta betyder inte automatiskt att det inte är korrekt. Vi kan jämföra oss med andra länder såsom USA, som har högre straff men samtidigt också högre brottslighet. Likaså har Saudi Arabien högre straff men lägre brottslighet. Det finns därför inget som visar på en korrelation mellan dessa två. Leder högre brottslighet till högre straff, eller leder högre straff till högre brottslighet? Möjligheten att de inte korrelerar överhuvudtaget finns också. Att jämföra svensk straffrätt med utländsk sådan utan att sätta det i en större kontext utan mening. Bland annat sociala faktorer och ekonomisk situation påverkar. Vi kan inte på förhand avgöra vilken verkan lagändringen kommer att få, men lyssnar man på remissinstanserna ser prognosen inte bra ut.

Det blir uppenbart, speciellt i förhållande till remissinstansernas negativa syn på lagändringen, att det ytterst är ett populistiskt beslut genomfört för att generera en större väljarkrets snarare än att lösa ett kritiskt samhällsproblem. Lösningen som har valts är en tillfällig lösning, inte tillräckligt inriktad på problematiken den är avsedd att lösa. I och med lagändringen kommer unga människor att behandlas som vuxna och önskan verkar vara att det ska få samma utfall för unga som det anses få med vuxna. Men forskningen säger annorlunda och lösningen blir en form av ett alexanderhugg.

Linnéuniversitetet och Åklagarmyndigheten påpekar att tillämpningen av förmildrande omständigheter kan öka, vilket kan leda till längre rättegångar, mer belastade åklagare och högre försvarskostnader. Allt detta sätts på spel genom lagändringen.

Sammanfattningsvis visar kritiken att det finns flera faktorer att ta hänsyn till när det gäller påföljdsbestämning för unga lagöverträdare. Det är viktigt att ta hänsyn till deras formbarhet och sårbarhet och att behandla dem annorlunda än vuxna. Samtidigt är det viktigt att säkerställa rättssäkerheten och att inte öka belastningen på rättsväsendet genom att öka tillämpningen av

förmildrande omständigheter, om inte resurserna ökas. Därmed riskerar lagändringen att påverka hela samhället mer än förutspått och konsekvenserna kan bli vidare än tidigare trott.

Det är fortfarande alltför tidigt för att tydligt utröna vad denna lagändring kommer att medföra men om man ska lyssna till remissinstanserna kommer det att leda till en förstärkt kriminell identitet och karriär och att den grova, nätverksbaserade brottsligheten kryper ner i åldrarna. Lagändringen riskerar att förvärra den uttalade problematiken och nästkommande generation kan komma behöva skapa ytterligare lösningar för att förhindra att situationen förvärras ytterligare. Det riskerar bli ett lapptäcke av lösningar. Om man istället lyssnar på regeringen kommer nätverkskriminaliteten att delvis lösas och brottsofferperspektivet att stärkas. Jag tror att sanningen ligger någonstans däremellan.

5. SLUTSATS

På det stora hela vet vi inte vad lagändringen kommer att utmynna i. Det finns indikationer på ett positivt utslag, likaså finns det indikationer på ett negativt utslag. Jag anser lagändringen vara en populistisk lösning på ett symptom snarare än på det underliggande problemet i sig. Risken blir då att problematiken kvarstår eller ändrar karaktär, vilket kommer resultera i att fler lösningar i framtiden nödgas. Lagändringen är inte i samklang med övriga rättssystem, inte heller är det alltid i enlighet med de rättsliga principer som presenterats här.

Brottsofferperspektivet är ytterst viktigt att ta hänsyn till och att brottsoffer ska få upprättelse i domstolen är ett faktum. Men det är inte endast det som ska vara vägledande vid utformningen av straffskalor. Proportionalitet och ekvivalens ska vara ytterst vägledande. Till viss del tillgodoser lagändringen detta, till viss del inte.

Den fortsatta straffutvidgningen är oroande. Det finns en risk att straffsystemet blir alltmer strängt och att politikerna fortsätter med sina *hårdare tag mot brottsligheten*. Detta kommer resultera i att det inte längre finns utrymme för flexibilitet och hänsyn till individuella förhållanden, vilket minskar möjligheterna för rehabilitering och återanpassning.

Den nya lagändringen förstärker pessimismen om människors förmåga att förändras vilket är problematiskt. Detta underminerar hoppet om rehabilitering och kan leda till en ökad känsla av hopplöshet hos dem som berörs av kriminalpolitiken.

Gängrelaterad brottslighet, brottsofferperspektivet och det allmänna rättsväsendet står alla i centrum för lagändringen. Politikerna har genom slopandet av straffrabatten gett oss en till synes enkel lösning på problemställningarna. Dessa är dock alla symptom på ett större samhällsproblem. Det är på detta problem som krafterna borde ha lagts.

6. KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

6.1 PROPOSITIONER

Proposition 1997/98:96 *Vissa reformer av påföljdsvalet.*

Proposition 2005/06:165 *Ingripanden mot unga lagöverträdare.*

Proposition 2021/22:17 *Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet.*

6.2 UTREDNINGSBETÄNKANDEN

SOU 2007:90 *Straffskalan för mord.*

6.3 ÖVRIGT OFFENTLIGT TRYCK

Attunda Tingsrätts yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, Dnr TAA 2019/116 D 51, 2019-05-13,

<https://www.regeringen.se/contentassets/b1f089b2a8cc43df980a79eb83484632/attunda-tingsratt.pdf>.

Brottsförebyggande rådets yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, Dnr 0242/2020, 2020-11-09,

<https://www.regeringen.se/contentassets/9bd482eefc284efc8bd7de716c0f3f95/brottsforebyggande-radet.pdf>.

Domstolsverkets yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, Dnr 418–2019, 2019-05-03,

<https://www.regeringen.se/contentassets/b1f089b2a8cc43df980a79eb83484632/domstolsverket.pdf>.

Ekobrottsmyndighetens yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, Dnr EBM2020-649, 2020-11-09,
<https://www.regeringen.se/contentassets/9bd482eefc284efc8bd7de716c0f3f95/ekobrottsmyndigheten.pdf>.

Fryshusets yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, 2020-11-09,
<https://www.regeringen.se/contentassets/9bd482eefc284efc8bd7de716c0f3f95/fryshuset.pdf>.

Justitieutskottets betänkande 2021/22:JuU5, *slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet*.

Kriminalvårdens yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, Dnr KV 2020–10415,
https://www.regeringen.se/contentassets/9bd482eefc284efc8bd7de716c0f3f95/kriminalvarde_n.pdf.

Linnéuniversitetets yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, LNU 2020/2559, 2020-10-28,
<https://www.regeringen.se/contentassets/9bd482eefc284efc8bd7de716c0f3f95/linneuniversitetet.pdf>.

Riksdagens ombudsmäns yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, R 93-2020, 2020-11-06,
<https://www.regeringen.se/contentassets/9bd482eefc284efc8bd7de716c0f3f95/riksdagens-ombudsman.pdf>.

Socialstyrelsens yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, Dnr 25354/2020, 2020-11-06,
<https://www.regeringen.se/contentassets/9bd482eefc284efc8bd7de716c0f3f95/socialstyrelsen.pdf>.

Stiftelsen allmänna barnhusets yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, 2020-11-10,
<https://www.regeringen.se/contentassets/9bd482eefc284efc8bd7de716c0f3f95/stiftelsen-allmanna-barnhuset.pdf>.

Svea hovrätts yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, Dnr 2020/795, 2020-11-09,
<https://www.regeringen.se/contentassets/9bd482eefc284efc8bd7de716c0f3f95/svea-hovratt.pdf>.

Sveriges advokatsamfunds yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, R-202/1272, 2020-11-10,
<https://www.regeringen.se/contentassets/9bd482eefc284efc8bd7de716c0f3f95/sveriges-advokatsamfund.pdf>.

Åklagarmyndighetens yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, Dnr ÅM2020-1348, 2020-10-29,
<https://www.regeringen.se/contentassets/9bd482eefc284efc8bd7de716c0f3f95/aklagarmyndighet.pdf>.

Örebro universitets yttrande till SOU 2018:85, JU2020/02657/L5, ORU 2020/04078, 2020-11-10,
<https://www.regeringen.se/contentassets/9bd482eefc284efc8bd7de716c0f3f95/orebro-universitet.pdf>.

6.4 MYNDIGHETSPUBLIKATIONER

Brottsförebyggande rådet, Rapport 2002:19. *Åklagares, domare och socialtjänstens syn på påföljdssystemet för unga.*

https://bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f1800017586/1371914731119/2002_aklagares_domares_och_socialtjanstens_syn_pa_pafoljdssystemet_for_unga.pdf.

Brottsförebyggande rådet, Rapport 2008:19. *2007 års reform för bättre utslussning i Kriminalvården - Vilka blev effekterna under det första året?*

https://bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f180007340/1371914724191/2008_19_reform_battre_utslussning.pdf.

Brottsförebyggande rådet, Rapport 2010:16. *Narkotikastatistik 2009.*

https://bra.se/download/18.cba82f7130f475a2f180001291/1371914720373/2010_16_narkotikastatistik_2009.pdf.

https://bra.se/download/18.1f8c9903175f8b2aa70c9a1/1629181100220/2021_8_Dodligt_skjutvapenvald_i_Sverige_och_andra_europeiska_lander.pdf.

Brottsförebyggande rådet, Rapport 2021:10. *Narkotikamarknader*.

https://bra.se/download/18.1f8c9903175f8b2aa70f67b/1631001260503/2021_10_Narkotikamarknader.pdf.

Brottsförebyggande rådet, Rapport 2021:19. *Ungdomsrån - En kartläggning av nuläge och utveckling*.

https://bra.se/download/18.161d181f17db3c8d91d205/1639477357414/2021_19_Ungdomsrån.pdf.

Brottsförebyggande rådet, Rapport 2022:5. *Skolundersökningen om brott 2021 - Om utsatthet och delaktighet i brott*.

<https://bra.se/download/18.33b9c14e18388dc6ba21123c/1671713749540/2022%205%20Skolundersokningen%20om%20brott%202021.pdf>.

Brottsförebyggande rådet, statistikrapport 2022. *Konstaterade fall av dödligt våld*.

https://bra.se/download/18.6bb714d018722cf91a62572/1680099201251/Statistikrapport_Dödligt_våld_2022.pdf.

Statistiska centralbyråns slutliga befolkningsstatistik från 2018.

https://www.scb.se/contentassets/9299bfcd87ba4c828a8d46b4db49d67a/be0101_kd_2018_tj_190218.pdf.

6.5 LITTERATUR

Albrecht, H-G. (2002). *Juvenile crime and Juvenile Law in the Federal Republic of Germany. I Juvenile Justice systems, international perspectives*. Toronto; Canadian Scholar's Press.

Andershed H. & Andershed A. K. (2009). *Bedömning av risk- och skyddsfaktorer för normbrytande beteende hos unga: Hur kan vi använda teori och forskning i praktiken? Bilaga I. Barn och unga som begår brott. Handbok för Socialtjänsten*. Stockholm;

Socialstyrelsen.

Andreassen, T. (2003). *Institutionsbehandling av ungdomar. Vad säger forskningen?* Göteborg; Gothia.

Arnett, J. J. (2004). *Emerging adulthood: The winding road from the late teens through the twenties.* Oxford; Oxford University Press.

Ashworth, A. (2010). *Sentencing and Criminal Justice.* Cambridge; Cambridge University Press.

Blomberg, D. (1960). *Den svenska ungdomsbrottsligheten.* Stockholm: Bonniers.

Casey, B. J., Tottenham, N., Liston C. & Duston S. (2005). *Imagining the developing brain: What have we learned about cognitive development?* Volume 9. Elsevier; Amsterdam.

Clevesköld, L. (2022). *Samhället och de unga lagöverträdarna.* Stockholm; Nordstedts Juridik.

Duur-Otterström, G. (2020). *Weighing Relative and Absolute Proportionality in Punishment.* Oxford; Oxford Press.

Estrada, F. & Flyghed, J. (2017). *Den svenska ungdomsbrottsligheten.* Lund: Studentlitteratur.

Estrada, F., Flyghed, N. & Nilsson, A. (2022). *Den svenska ungdomsbrottsligheten.* Lund; Studentlitteratur.

Estrada, F. & Nilsson, A. (2012). *Does it cost more to be a Female offender? A Life-Course Study of Childhood Circumstances. Crime, Drug Abuse, and Living Conditions.* Feminist Criminology. Newbury Park; Sage Journals.

Farrington D., Piquero, A. & Jennings, W. (2013). *Offending from Childhood to Late Middle*

Age - Recent Results from the Cambridge Study in Delinquent Development. New York; Springer New York.

Giddens, A. (1998). *Sociologi*. Lund; Studentlitteratur.

Guldåker, N. & Hallin, P. O. (2021). *Livsvillkor och strategisk lägesbild*. Malmö; Malmö University.

von Hirsch, A. (2001). *Proportionalitet och straffbestämning*. Stockholm; Norstedts Juridik AB.

von Hirsch, A. & Ashworth A. (2005). *Proportionate sentencing; Exploring the principles*. Oxford; Oxford University Press.

Hradilova Selin, S. & Nelander, K. (2012). *Rättsväsendets hantering av ungdomsärenden: handläggningstid och personupplärning, BRÅ-rapport*. Stockholm; Brottsförebyggande rådet.

Janson, C-G. (2004). *Youth Justice in Sweden*. Chicago; Chicago Journals.

Jareborg, N. & Zila J. (2022). *Straffrättens påföljdslära*. Stockholm; Nordstedts Juridik.

Kumlien, M. (1997). *Uppfostran och straff. Studier kring 1902 års uppfostringslagar*. Stockholm; Nereius & Santérus förlag.

Lalander, P & Johansson, T. (2021). *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. Lund; Studentlitteratur AB.

Mair, P. (2013). *Ruling the void. The hollowing of Western Democracy*. London; Verso.

Nilsson, A. (2002). *Fånge i marginalen. Uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar*. Stockholm; Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Nordlöf, K. (1991). *Straffrättens processer för unga lagöverträdare*. Stockholm; Nordstedts

Juridik.

Packer, H. (1968). *The limits of the criminal sanctions*. Redwood City; Stanford University Press.

Peczenik, A. (1995) *Juridikens teori och metod: En introduktion till allmän rättslära*. Stockholm; Fritze.

Persson, M. (2017). *Caught in the middle? Young offenders in the Swedish and German criminal justice systems*. Lund; Lund University.

Ring, J. Estrada, F. & Flyghed, J. (2001). *Den svenska ungdomsbrottsligheten*. Lund; Studentlitteratur.

Sahlin, H. (2021). *The emergence, Establishment and Expansion of Fear of Crime Research in Sweden*. Lund; Institution for sociology, Lund university.

Sandgren, C. (2005). *Är rättsdogmatiken dogmatisk?* Oslo; Tidsskrift for Rettsvitenskap.

Sandgren, C. (2021). *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: Ämne, material, metod, argumentation och språk*. Stockholm; Nordstedts juridik.

Scott, E. & Steinberg, L. (2010). *Rethinking Juvenile Justice*. Cambridge; Harvard University Press.

Socialstyrelsen. (2020). *Barn och unga som begår brott; Handbok för Socialtjänsten*. Stockholm; Socialtjänsten.

Steinberg, L. (2007). *Risk-Taking in adolescence – New Perspectives from Brain and Behavioral Science*. Current Directions in Psychological science, volume 16. Newbury Park; Sage Journals.

von Tetzchner, S. (2005). *Utvecklingspsykologi: barn- och ungdomsåren*. Lund; Studentlitteratur.

Tham, H. *Kriminalpolitik: Brott och straff i Sverige sedan 1965*. (2022). Stockholm: Nordstedts Juridik.

Tärnfalk, M. (2014). *Professionella yttranden: En introduktion till socialt arbete med unga lagöverträdare*. Stockholm; Natur och Kultur Läromedel.

Victor, D. (1995). *Varning för straff – om vådan av den nyttiga straffrätten*. Stockholm; Nordstedts Juridik.

Zedner, L. (1998). *Sentencing young offenders. Fundamentals of sentencing Theory – Essays in honour of Andrew von Hirsch*. Oxford; Clarendon Press.

Zimring, F. (2005). *American juvenile justice*. Oxford & New York; Oxford University Press.

6.6 ELEKTRONISKA KÄLLOR

Bäcklund, A., Johansson, S., Trost, H., Träskman, P. O., Wennberg, S & Wersäll F. *Brottsbalken (1962:700) Nordstedts Juridiks lagkommentarer*, Internet.

Kriminalvården, *RBM - risk-, behovs- och mottaglighetsprinciperna - Vi bryter den onda cirkeln*. https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/kartlaggningar-och-utvarderingar/kv_rbm_a5_folder_print.pdf.

Kriminalvården. (2022). *Brottsbytet Modul*. <https://www.kriminalvarden.se/behandling-och-varld/behandlingsprogram/kriminalitet/brottsbytet-modul/>.

Nikka, S. (2022). *Proportionalitetsprincipen och den så kallade straffrabatten för unga*. Stockholm: Svensk Juristtidning (SvJT). <https://svjt.se/svjt/2022/278>.

Olsen, L. (2004) *Rättsvetenskapliga perspektiv*. Stockholm: Svensk Juristtidning (SvJT). <https://svjt.se/svjt/2004/106>.

Polisen. (2022). *Unga som begår brott – polisens arbete*. <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/ungdomsbrott/>.

Socialstyrelsen. (2021). *Nya rekommendationer för socialtjänstens arbete med barn och brott*.
<https://www.socialstyrelsen.se/om-socialstyrelsen/pressrum/press/nya-rekommendationer-for-socialtjanstens-arbete-med-barn-och-brott/>.

Träskman, P. O. (2015). *Skapas det allmänna rättsmedvetandet av att vi är medvetna eller omedvetna?* Stockholm: Svensk Juristtidning (SvJT). <https://svjt.se/svjt/2015/428>.

Ågren, J. *Brottsbalken (1962:700) Lexino lagkommentarer*, Internet.

6.7 RÄTTSFALLSFÖRTECKNING

NJA 1991. s 444

NJA 1994 s. 153

NJA 2000 s. 421

NJA 2003 s. 229

NJA 2012 s. 16